

ПОЛТАВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет обліку та фінансів
Кафедра обліку і оподаткування

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти
магістр

на тему: «Методика обліку та аудит розрахунків з покупцями та замовниками»

Виконав: здобувач вищої освіти
за освітньо-професійною програмою
Облік і оподаткування
другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 071 Облік і оподаткування
групи 1
Кизим Е. В.
Керівник: Ліпський Р. В.
Рецензент: Прокопишин О. С.

Полтава 2025 року

ПОЛТАВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**Факультет обліку та фінансів****Кафедра обліку і оподаткування**

Освітньо-професійна програма Облік і оподаткування

Спеціальність 071 Облік і оподаткування

Рівень вищої освіти другий (магістерський)

ЗАТВЕРДЖУЮ**Завідувач кафедри**

_____ Наталія КАНЦЕДАЛ

14 листопада 2024 року

З А В Д А Н Н Я**НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ****Кизима Едвіна Віталійовича**

1. Тема кваліфікаційної роботи: «Методика обліку та аудит розрахунків з покупцями та замовниками»

керівник роботи: кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування Ліпський Роман Вікторович

Затверджено засіданням кафедри протокол № 5 від 07 жовтня 2024 р.

2. Строк подання здобувачем вищої освіти роботи 11 грудня 2025 р.

3. Вихідні дані до роботи:
фінансова звітність за 2022 – 2024 рр.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити):

Розділ 1. Теоретико-методичні основи обліку розрахунків з покупцями та замовниками

Розділ 2. Облік розрахунків з покупцями та замовниками

Розділ 3. Аудит розрахунків з покупцями та замовниками

5. Перелік графічного матеріалу: схеми, рисунки, графіки, діаграми за темою та об'єктом дослідження.

6. Дата видачі завдання: 14 листопада 2024 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1	Вибір і затвердження теми роботи.	03.10.2024 р. – 29.10.2024 р.	
2	Затвердження завдання на кваліфікаційну роботу, узгодження плану	30.10.2024 р. – 14.11.2024 р.	
3	Опрацювання літературних джерел	15.11.2024 р. – 10.11.2025 р.	
4	Збір, вивчення і обробка інформації, необхідної для виконання роботи	15.11.2024 р. – 10.11.2025 р.	
5	Виконання теоретичного розділу роботи	15.11.2024 р. – 03.02.2025 р.	
6	Виконання аналітичних розділів роботи	04.02.2025 р. – 10.11.2025 р.	
7	Оформлення тексту роботи	11.11.2025 р. – 21.11.2025 р.	
8	Попередній захист роботи на кафедрі	24.11.2025 р. – 26.11.2025 р.	
9	Доопрацювання роботи з урахуванням зауважень і пропозицій	27.11.2025 р. – 03.12.2025 р.	
10	Нормо-контроль	04.12.2025 р. – 10.12.2025 р.	
11	Захист кваліфікаційної роботи	22.12.2024 р. - 24.12.2025 р.	

ЗМІСТ

	стор.
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ОБЛІКУ ТОВАРНОЇ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНOSTІ.....	9
1.1. Економічний зміст, класифікація та оцінка товарної дебіторської заборгованості.....	9
1.2. Стан дослідженості проблеми та наукові напрями її вирішення.....	19
РОЗДІЛ 2. ОБЛІК РОЗРАХУНКІВ З ПОКУПЦЯМИ ТА ЗАМОВНИКАМИ.....	26
2.1. Організаційно-правові засади діяльності та облікова політика підприємства.....	26
2.2. Облік розрахунків з покупцями та замовниками та відображення інформації у звітності.....	38
2.3. Податкові аспекти розрахунків з покупцями та замовниками.....	52
РОЗДІЛ 3. АУДИТ РОЗРАХУНКІВ З ПОКУПЦЯМИ ТА ЗАМОВНИКАМИ.....	59
3.1. Мета, завдання та нормативно-інформаційне забезпечення аудиту розрахунків з покупцями та замовниками.....	59
3.2. Методика та техніка проведення аудиту розрахунків з покупцями та замовниками.....	63
3.3. Узагальнення результатів аудиторського дослідження.....	79
ВИСНОВКИ.....	84
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	88
ДОДАТКИ.....	99

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах динамічного розвитку ринкових відносин та зростання конкуренції між суб'єктами господарювання особливого значення набуває своєчасне й достовірне відображення розрахунків із покупцями та замовниками у бухгалтерському обліку. Саме дебіторська заборгованість є одним із ключових елементів оборотних активів підприємства, що безпосередньо впливає на його ліквідність, платоспроможність та фінансову стійкість.

У сучасних умовах господарювання підприємства стикаються з низкою проблем, пов'язаних із несвоєчасним виконанням платіжних зобов'язань контрагентами, що призводить до уповільнення обороту капіталу, виникнення сумнівних боргів та ризику втрати прибутку. Тому ефективна система обліку, контролю й аудиту розрахунків з покупцями та замовниками є важливою передумовою забезпечення фінансової стабільності та економічної безпеки підприємства.

Нормативно-правове регулювання питань визнання, оцінки та обліку товарної дебіторської заборгованості постійно оновлюється, що вимагає від бухгалтерських служб оперативного реагування на зміни у законодавстві та використання сучасних методичних підходів до ведення обліку. Особливої уваги потребує податковий аспект таких операцій, адже від правильності їх відображення залежить достовірність фінансової та податкової звітності.

Крім того, аудит розрахунків з покупцями та замовниками є важливим інструментом перевірки достовірності облікових даних, виявлення можливих порушень і ризиків, що забезпечує підвищення довіри до фінансової інформації підприємства з боку користувачів.

Отже, дослідження теоретичних і практичних аспектів обліку, оподаткування та аудиту розрахунків з покупцями та замовниками є актуальним, оскільки воно спрямоване на вдосконалення системи управління

дебіторською заборгованістю та підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності підприємств.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні, аналізі та вдосконаленні методики обліку, оподаткування й аудиту розрахунків з покупцями та замовниками, а також у розробленні практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності управління товарною дебіторською заборгованістю підприємства.

Для досягнення поставленої мети у роботі передбачено виконання завдань: 1) розкрити економічну сутність, види, класифікацію та оцінку товарної дебіторської заборгованості підприємства; 2) проаналізувати стан наукової розробленості проблеми обліку дебіторської заборгованості та узагальнити основні напрями її вирішення; 3) дослідити організаційно-правові засади діяльності підприємства та особливості його облікової політики щодо розрахунків з покупцями і замовниками; 4) визначити порядок документального оформлення, бухгалтерського відображення й податкового обліку операцій з покупцями та замовниками; 5) проаналізувати податкові аспекти формування дебіторської заборгованості та їх вплив на фінансові результати діяльності підприємства; 6) обґрунтувати методику та техніку проведення аудиту розрахунків з покупцями і замовниками; 7) узагальнити результати аудиторського дослідження та запропонувати шляхи вдосконалення обліку, контролю й управління дебіторською заборгованістю підприємства.

Об'єкт та предмет дослідження. Об'єктом дослідження є процес організації бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту розрахунків з покупцями і замовниками на підприємстві. Предметом дослідження є теоретичні, методичні та практичні аспекти обліку товарної дебіторської заборгованості, порядок її відображення у фінансовій звітності, а також напрями вдосконалення контролю та аудиту розрахунків з покупцями і замовниками.

Методи дослідження. У процесі виконання кваліфікаційної роботи

використано сукупність загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, які забезпечили досягнення поставленої мети та вирішення визначених завдань: теоретичні методи - аналіз, синтез, індукція, дедукція, порівняння та узагальнення - застосовано для вивчення економічної сутності товарної дебіторської заборгованості, узагальнення наукових підходів і формування понятійного апарату дослідження; методи системного та логічного аналізу використано для виявлення взаємозв'язків між елементами системи обліку розрахунків з покупцями і замовниками та оцінки їх впливу на фінансові результати діяльності підприємства; економіко-статистичні методи застосовано для аналізу динаміки, структури та ефективності управління дебіторською заборгованістю; документальний метод використано для дослідження порядку відображення операцій з покупцями та замовниками у бухгалтерському обліку; методи економічного аналізу - горизонтальний, вертикальний, коефіцієнтний - використано для оцінки стану розрахунків із покупцями, виявлення тенденцій і проблем у сфері управління дебіторською заборгованістю; методи аудиту (суцільної та вибіркової перевірки, аналітичні процедури, тестування) застосовано для перевірки правильності відображення розрахунків з покупцями і замовниками у звітності та виявлення можливих порушень; табличний метод використано для наочного подання результатів дослідження та узагальнення інформації.

Наукова новизна дослідження полягає в удосконаленні методики аудиту розрахунків з покупцями та замовниками шляхом розроблення внутрішнього робочого документа «Аркуш аудиту розрахунків з покупцями і замовниками», який систематизує процедури перевірки та підвищує достовірність аудиторських висновків. Крім того, запропоновано форму «Реєстру податкового моніторингу договорів з покупцями та замовниками», що дає змогу здійснювати оцінку контрагентів на ризиковість і своєчасно виявляти податкові ризики під час контролю договірних відносин.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості

застосування розроблених форм документів - «Аркуша аудиту розрахунків з покупцями і замовниками» та «Реєстру податкового моніторингу договорів» - у практичній діяльності підприємств для підвищення ефективності контролю, своєчасного виявлення ризиків і забезпечення достовірності облікової та податкової інформації.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження апробовано на VIII Всеукраїнській науково-практичній конференції «Бухгалтерський облік, контроль та аналіз в умовах інституційних змін» (30 жовтня 2025 р., м. Полтава) та на науково-практичній конференції «Сучасний стан і перспективи вдосконалення практичної підготовки здобувачів вищої освіти факультету обліку та фінансів» (Полтава, ПДАУ, 2025).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано наукові праці у матеріалах конференції, загальним обсягом 0,6 др. арк.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ОБЛІКУ ТОВАРНОЇ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНOSTІ

1.1. Економічний зміст, класифікація та оцінка товарної дебіторської заборгованості

Ефективне функціонування будь-якого підприємства неможливе без раціонального управління оборотними активами, серед яких значну частку займає дебіторська заборгованість. Вона є невід'ємною складовою господарського процесу, що виникає внаслідок реалізації товарів, виконання робіт або надання послуг із відстроченням платежу. У сучасних економічних умовах дебіторська заборгованість розглядається не лише як елемент поточних активів, а й як інструмент підвищення конкурентоспроможності підприємства, адже гнучка політика розрахунків із покупцями сприяє розширенню ринків збуту та підтриманню стабільних ділових зв'язків з партнерами [59].

Економічна сутність дебіторської заборгованості полягає у відображенні в бухгалтерському обліку права підприємства вимагати від контрагентів сплати грошових коштів або іншої компенсації за поставлену продукцію чи виконані роботи. Вона відображає частину активів, тимчасово вилучену з господарського обігу, оскільки перебуває у сфері розрахункових відносин і не може бути негайно використана для фінансування поточної діяльності. Відтак, рівень і структура дебіторської заборгованості безпосередньо впливають на ліквідність, оборотність оборотних засобів та фінансову стійкість підприємства [61].

У фінансово-економічній теорії дебіторська заборгованість трактується як форма комерційного кредиту, наданого підприємством своїм покупцям. Вона виступає альтернативою грошовим розрахункам і потребує постійного контролю за своєчасністю її погашення. Надмірне накопичення дебіторської заборгованості знижує платоспроможність підприємства та підвищує ризик

неповернення коштів, тоді як надто жорстка кредитна політика може обмежити обсяги реалізації продукції й звужити ринки збуту. Отже, оптимізація її рівня має стратегічне значення для забезпечення стабільного грошового потоку підприємства [11].

Методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про дебіторську заборгованість визначено у П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість», яке встановлює порядок її оцінки та відображення у фінансовій звітності [49]. Відповідно до цього стандарту, визначено такі основні терміни:

- дебіторська заборгованість - сума заборгованості дебіторів перед підприємством на певну дату;
- довгострокова дебіторська заборгованість - заборгованість, що не виникає в межах нормального операційного циклу та має бути погашена після дванадцяти місяців з дати балансу;
- поточна дебіторська заборгованість - заборгованість, що виникає під час нормального операційного циклу або підлягає погашенню протягом дванадцяти місяців після дати балансу;
- сумнівний борг - дебіторська заборгованість, щодо якої існує невпевненість у її погашенні боржником;
- безнадійна дебіторська заборгованість - поточна заборгованість, стосовно якої є впевненість у її неповерненні або минув строк позовної давності;
- чиста реалізаційна вартість дебіторської заборгованості - сума поточної дебіторської заборгованості за вирахуванням резерву сумнівних боргів [49].

Відповідно до МСБО 32 «Фінансові інструменти: подання», поняття «дебіторська заборгованість» безпосередньо не визначається, проте вона розглядається як фінансовий актив [41]. У свою чергу, МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка» трактує позики та дебіторську заборгованість як непохідні фінансові активи з фіксованими або визначеними платежами, які

не мають котирування на активному ринку [41].

Наведені нормативні трактування окреслюють бухгалтерсько-правову природу дебіторської заборгованості, проте не повністю розкривають її економічну сутність. З позицій економічної науки дебіторська заборгованість відображає форму боргових зобов'язань контрагентів, що виникають у результаті господарських операцій та підтверджуються відповідними первинними документами. Вона характеризує тимчасове вилучення частини активів із обороту підприємства, які перебувають у сфері розрахункових відносин і мають бути повернуті у грошовій формі протягом визначеного періоду [7].

Отже, дебіторська заборгованість у широкому розумінні - це економічна категорія, що відображає виникнення боргових прав підприємства на тимчасово відволіклені активи на основі документально підтверджених господарських операцій. Такий підхід дозволяє розглядати її не лише як елемент обліку, а й як об'єкт фінансового аналізу та управління грошовими потоками підприємства.

Для глибшого розуміння підходів до визнання, оцінки та відображення дебіторської заборгованості доцільно здійснити порівняльний аналіз положень національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку (П(С)БО) та міжнародних стандартів фінансової звітності (МСБО/МСФЗ) – табл. 1.1.

Порівняння свідчить, що національний стандарт П(С)БО 10 зосереджується переважно на бухгалтерському відображенні фактичних сум заборгованості та формуванні резерву сумнівних боргів на основі історичних даних. Натомість міжнародні стандарти (зокрема МСФЗ 9) ґрунтуються на концепції очікуваних кредитних збитків, яка має більш прогностичний характер і враховує ризики неповернення вже на етапі визнання дебіторської заборгованості. Таким чином, підхід МСФЗ є більш ризик-орієнтованим і відображає тенденцію до інтеграції бухгалтерського обліку з системою управління ризиками. Водночас національна модель обліку залишається спрощеною, однак забезпечує зрозумілість та адаптованість до потреб малого й

середнього бізнесу.

Таблиця 1.1

Порівняння вимог П(С)БО 10 [49], МСБО 32 [41], МСФЗ 9 [41] щодо оцінки дебіторської визнання та заборгованості

П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість»	МСБО 32, МСБО 39 / МСФЗ 9 «Фінансові інструменти»
Підхід до визначення	
Дебіторська заборгованість - це сума заборгованості дебіторів перед підприємством на певну дату, що визнається елементом оборотних активів.	Розглядається як фінансовий актив, який виникає внаслідок контрактного права на отримання грошових коштів або інших фінансових активів.
Умови визнання	
Визнається активом за наявності ймовірності отримання економічних вигод і можливості достовірного визначення суми.	Визнається, якщо підприємство має юридичне право на отримання грошових потоків, а ризики та вигоди власності перейшли до покупця.
Класифікація	
Поділяється на поточну та довгострокову залежно від строків погашення.	Класифікується як фінансовий актив, що оцінюється за амортизованою вартістю або за справедливою вартістю через прибуток чи збиток.
Оцінка при первісному визнанні	
Визначається за первісною вартістю — сумою дебіторської заборгованості, зазначеною в договорі.	Оцінюється за справедливою вартістю з урахуванням витрат на операцію; подальша оцінка залежить від обраної моделі фінансового активу.
Подальша оцінка	
Поточна дебіторська заборгованість відображається за чистою реалізаційною вартістю (з урахуванням резерву сумнівних боргів).	Застосовується модель очікуваних кредитних збитків (ECL), яка враховує ризик неповернення з моменту первісного визнання активу.
Резерв сумнівних боргів	
Створюється для покриття можливих втрат; розраховується на основі досвіду минулих періодів або індивідуальної оцінки.	Передбачає обов'язкову оцінку очікуваних кредитних збитків на весь строк дії активу; резерв формується на базі прогнозів імовірності дефолту.
Розкриття у звітності	
Відображається у складі оборотних активів; розкривається інформація про сумнівні та безнадійні борги.	Включається до складу фінансових активів; додатково розкривається інформація про кредитні ризики, методи оцінки та очікувані збитки.

Окрім спеціалізованих стандартів бухгалтерського обліку, регулювання порядку визнання, оцінки та обліку дебіторської заборгованості здійснюється низкою інших нормативно-правових актів. Їх узагальнено у табл. 1.2.

Таблиця 1.2

**Нормативно-правові та внутрішні документи, що регулюють облік
дебіторської заборгованості**

Документ	Характер регулювання
Нормативно-правові акти	
НП(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» [49]	Визначає методологічні засади формування, оцінки та розкриття інформації про дебіторську заборгованість у бухгалтерському обліку та звітності.
Цивільний кодекс України [65]	Регламентує договірні зобов'язання між суб'єктами господарювання, зокрема щодо виконання платіжних операцій.
Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [53]	Визначає основні принципи організації бухгалтерського обліку, ведення документації та формування облікової політики підприємства.
Податковий кодекс України [47]	Установлює податкові наслідки визнання, коригування та списання сумнівної й безнадійної дебіторської заборгованості.
Внутрішні документи підприємства	
Наказ про облікову політику	Закріплює методи оцінки, обліку та порядок створення резерву сумнівних боргів.
Статут підприємства	Визначає основні засади діяльності підприємства, у тому числі порядок здійснення взаєморозрахунків з контрагентами.
Наказ про організацію розрахунків з дебіторами і кредиторами	Регламентує процедури ведення обліку, звірки взаєморозрахунків і контролю дебіторської заборгованості.
Положення про організацію роботи облікового апарату	Визначає обов'язки, відповідальність та функції бухгалтерів у процесі ведення обліку розрахунків.
Положення про організацію внутрішнього контролю	Установлює порядок перевірки достовірності даних обліку розрахунків із контрагентами та своєчасності їх погашення.
Графік документообігу	Регламентує послідовність і строки руху первинних документів, а також порядок передачі інформації між структурними підрозділами.

НП(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» [49] є основним нормативно-правовим актом, що визначає методологічні засади визнання, оцінки та відображення дебіторської заборгованості у бухгалтерському обліку. Стандарт конкретизує правила формування резервів сумнівних боргів, порядок розкриття інформації у фінансовій звітності та встановлює критерії класифікації заборгованостей за строками і ступенем їх погашення.

Важливе значення має Закон України «Про бухгалтерський облік та

фінансову звітність в Україні» [53], який визначає загальні принципи організації бухгалтерського обліку, зокрема принципи повного висвітлення, послідовності, нарахування, обачності, превалювання сутності над формою, безперервності діяльності та єдиного грошового вимірника. Крім того, закон надає підприємствам право самостійно формувати облікову політику з урахуванням специфіки діяльності, галузевих особливостей та обсягів господарських операцій.

Поряд із законодавчими документами, важливу роль відіграють внутрішні нормативні документи підприємства, які конкретизують правила ведення обліку, документообігу, методика оцінки боргів і систему внутрішнього контролю. Центральним серед них є наказ про облікову політику, що визначає методи оцінки платоспроможності контрагентів, порядок формування резерву сумнівних боргів і строки проведення інвентаризації розрахунків. Таким чином, нормативно-правове забезпечення обліку дебіторської заборгованості в Україні формується як сукупність взаємопов'язаних зовнішніх і внутрішніх документів, які створюють правову основу для достовірного відображення розрахунків, забезпечення платіжної дисципліни та формування об'єктивної фінансової звітності підприємства.

З метою оптимізації структури дебіторської заборгованості та підвищення ефективності управління нею доцільно здійснювати її класифікацію за певними економічними ознаками. Такий підхід забезпечує систематизацію інформації, контроль за станом розрахунків і створення обґрунтованої аналітичної бази для прийняття управлінських рішень. Одночасно з визнанням дебіторської заборгованості в бухгалтерському обліку здійснюється її групування за строками погашення, економічним змістом, ступенем ризику, суб'єктами виникнення, видами контрагентів та іншими характеристиками, що відображають специфіку діяльності підприємства [63].

Класифікація дебіторської заборгованості дозволяє визначити характер взаємовідносин між підприємством і його партнерами, оцінити рівень

ліквідності активів, ступінь ризику неповернення боргів і потребу у формуванні резервів сумнівних боргів (табл. 1.5). Такий підхід дає змогу глибше розкрити економічну сутність дебіторської заборгованості, виокремити її види залежно від джерел виникнення, строків погашення та рівня ризиковості [62; 63; 66].

Таблиця 1.3

Систематизація класифікаційних ознак дебіторської заборгованості підприємства

Напрямок класифікації	Ознаки групування	Характеристика та приклади
1. За економічною сутністю	- Товарна - Нетоварна - Інша	Відображає походження заборгованості: за реалізовану продукцію, виконані роботи чи надані послуги (рах. 34, 36), за розрахунками з підзвітними особами, авансами тощо (рах. 37).
2. За строком погашення	- Поточна (до 12 міс.) - Довгострокова (понад 12 міс.)	Характеризує період обертання дебіторської заборгованості; поточна - рах. 36, 34; довгострокова - рах. 18.
3. За фінансовим станом боржника	- Надійна - Сумнівна - Безнадійна	Визначається за фінансовими показниками контрагентів та історією розрахунків; безнадійні борги списуються з рахунку 38.
4. За ступенем ліквідності	- Високоліквідна - Середньоліквідна - Неліквідна	Визначається швидкістю конвертації у грошові кошти та імовірністю погашення.
5. За суб'єктами виникнення	- Внутрішня - Зовнішня	Внутрішні розрахунки (рах. 372) здійснюються між підрозділами підприємства, зовнішні (рах. 377) - з контрагентами.
6. За територіальною ознакою контрагентів	- Вітчизняна - Іноземна	Розмежування за місцезнаходженням контрагентів: рах. 361, 341 — вітчизняні; рах. 362, 342 — іноземні.
7. За способом забезпечення зобов'язань	- Забезпечена - Незабезпечена	Забезпечена векселями, заставою, гарантіями (рах. 34); незабезпечена — звичайна товарна дебіторка (рах. 36).
8. За формою погашення	- Монетарна (грошова) - Немонетарна (взаємозаліки, бартер)	Залежить від умов договору та політики взаєморозрахунків із контрагентами.
9. За рівнем ризику неповернення	- Мінімальний - Помірний - Високий	Використовується для формування резерву сумнівних боргів і контролю за кредитною політикою підприємства.
10. За видом діяльності	- Операційна - Інвестиційна - Фінансова	Визначається належністю дебіторської заборгованості до певного виду діяльності підприємства згідно з П(С)БО 1.

Запропонована класифікаційна структура сприяє удосконаленню аналітичного обліку, формуванню релевантної інформації для управлінських рішень і своєчасному виявленню проблемних боргів. Вона також створює передумови для розроблення ефективної системи внутрішнього контролю за станом розрахунків, визначення обсягів резервування сумнівних боргів і забезпечує методичну основу для подальшого аналітичного оцінювання дебіторської заборгованості у наступних розділах дослідження.

Класифікація дебіторської заборгованості - це не формальна операція, а управлінський інструмент, який перетворює розрізнені облікові дані на систему прийняття рішень. Розмежування за економічною сутністю (товарна/нетоварна) дає розуміння джерел виникнення боргів і дозволяє відокремити ризики, пов'язані з політикою збуту, від розрахунків авансового чи підзвітного характеру; це впливає на налаштування комерційних умов (знижки за ранню оплату, штрафи за прострочку, факторинг, кредитні ліміти) та на модель визнання доходів. Вісь «строк погашення» формує класичну вікову структуру заборгованості (aging), що безпосередньо пов'язана з ліквідністю оборотного капіталу: короткі інтервали - вищий прогноз грошового потоку та менша потреба у зовнішньому фінансуванні; довгі інтервали - сигнали до перегляду умов договорів і бюджетів руху грошових коштів.

Оцінка за фінансовим станом контрагентів (надійна/сумнівна/безнадійна) створює основу для ризик-орієнтованого ціноутворення і кредитної політики: для сегментів із підвищеним PD (ймовірністю дефолту) запроваджуються коротші відтермінування, передоплата, забезпечення або факторинг без регресу; для надійних - стимулюється оборот за рахунок бонусів за ранню оплату. Територіальна і суб'єктна сегментація (вітчизняні/іноземні; внутрішні/зовнішні; фізичні/юридичні особи) дозволяє розвести юридичні й валютні ризики: для іноземних боржників - контроль інко-термс, санкційних обмежень, коливань курсу та механізмів хеджування; для внутрішньогосподарських - регламенти внутрішніх розрахунків та

відповідальність центрів фінансової відповідальності.

Розподіл за забезпеченням (векселі, застава, банківська гарантія / незабезпечена) прямо впливає на LGD (втрату за дефолтом) і, відповідно, на величину резерву: забезпечені інструменти знижують очікуваний кредитний збиток, тоді як незабезпечені потребують або жорсткішої політики, або системного моніторингу та інкасації. Поділ за формою погашення (монетарна/немонетарна) важливий для коректного визнання доходів і податкових наслідків: взаємозаліки й бартер потребують окремих процедур оцінки справедливої вартості та підтвердних документів, аби уникнути донарахувань і спірних ситуацій.

Класифікація за видом діяльності (операційна, інвестиційна, фінансова) підвищує прозорість управлінської звітності: стає можливим окремо аналізувати оборотність клієнтської «операційної» дебіторки та розрахунків, пов'язаних із інвестиційними/фінансовими рішеннями, що відрізняються профілем ризику та горизонтом інкасації.

На рівні облікової методики П(С)БО 10 вимагає формувати резерв сумнівних боргів і показувати чисту реалізаційну вартість, отже класифікація безпосередньо живить модель резервування (метод коефіцієнта сумнівності або абсолютної суми). Якщо підприємство звітує за МСФЗ 9, класифікаційні ознаки трансформуються у параметри моделі очікуваних кредитних збитків (ECL): стадіювання активів залежно від зростання кредитного ризику, визначення PD, LGD і EAD, використання forward-looking інформації (галузеві індекси, макропрогнози). Таким чином, одна й та сама управлінська сегментація одночасно забезпечує і фінансову звітність, і управління ризиком.

З погляду внутрішнього контролю класифікація перетворюється на карту точок контролю по всьому циклу «замовлення – відвантаження - інкасація»: налаштовуються авторизаційні пороги кредитних лімітів, автоматичні стоп-лісти, перевірка контрагентів (податковий борг, судові спори, санкційні списки), обов'язкові звірки та підтвердження сальдо, часові SLA для

претензійної роботи. Вона ж живить ключові KPI касового циклу: DSO (середній строк погашення), частка простроченої дебіторки, покриття резервом (Allowance Coverage Ratio), частка топ-10 контрагентів у портфелі (концентраційний ризик), частка забезпеченої заборгованості, частка інкасації у межах 30/60/90 днів. Для кожної «комірки» матриці визначаються сценарні дії: стимулювання ранньої оплати (2/10, net 30), реструктуризація графіків, часткова передоплата, факторинг/форфейтинг, інкасація та юридичне стягнення, списання безнадійної з одночасним податковим коректуванням - залежно від економічної доцільності.

Аналітична корисність класифікації проявляється і в плануванні ліквідності: вікова структура прямо інтегрується у прогноз руху грошових коштів, у чутливісний аналіз (наскільки +5 днів до середнього строку інкасації збільшує потребу в оборотному капіталі), у моделювання «вузьких місць» сезонності.

Для комерційної служби вона стає підставою диференціювати умови продажу: для сегментів з високим ризиком – короткий термін і нижчі ліміти; для стратегічних клієнтів з гарною історією – більші ліміти за умови страхування або забезпечення.

Для аудиту класифікація - це база відбору вибірок і побудови процедур: суцільна перевірка великих і прострочених сальдо, тестування подальших інкасацій, аналітичні процедури за групами ризику, оцінка адекватності резервів і перевірка розкриття у звітності.

Для податкової функції - основа превентивного контролю: своєчасна фіксація ознак безнадійності/сумнівності, документування спроб стягнення, правильність коригувань об'єкта оподаткування.

На практиці запропонована класифікаційна матриця повинна бути відображена у внутрішніх регламентах і цифрових інструментах: у наказі про облікову політику (критерії і метод резервування), у «Реєстрі податкового моніторингу договорів» (ризиковість контрагента, податкові тригери, статус

ПДВ), в «Аркуші аудиту розрахунків з покупцями і замовниками» (контрольні процедури за кожною групою), а також у налаштуваннях ERP/CRM (кредитні ліміти, workflow погоджень, автоматичні блокування). У підсумку класифікація перетворюється на комплексну систему управління дебіторською заборгованістю, що одночасно підвищує прозорість звітності, прискорює оборотність, знижує кредитні та податкові ризики і зміцнює фінансову стійкість підприємства.

1.2. Стан дослідженості проблеми та наукові напрями її вирішення

Дебіторська заборгованість посідає одне з провідних місць у структурі оборотних активів підприємства та належить до найбільш динамічних і ризикових їх елементів. Її стан і динаміка безпосередньо впливають на ліквідність, рентабельність і фінансову стійкість господарюючого суб'єкта. У сучасних умовах, коли переважна частина розрахунків між підприємствами здійснюється на умовах відстрочення платежу, особливого значення набуває наукове обґрунтування процесів формування, оцінки, аналізу та контролю дебіторської заборгованості. Зростання частки прострочених платежів, несвоєчасність виконання договірних зобов'язань і низька культура платіжної дисципліни призводять до заморожування оборотних коштів, погіршення ліквідності й ускладнення фінансового забезпечення діяльності підприємств.

Проблематика ефективного управління дебіторською заборгованістю виходить за межі суто облікової площини, набуваючи стратегічного характеру. Вона охоплює питання оптимізації грошових потоків, оцінки кредитоспроможності контрагентів, визначення політики комерційного кредитування, розроблення системи управління ризиками та забезпечення фінансової стабільності підприємства. В умовах воєнних викликів, інфляційних коливань, дефіциту ліквідних ресурсів та підвищеної непередбачуваності

економічного середовища потреба у вдосконаленні методики обліку й управління дебіторською заборгованістю набуває особливої актуальності.

Стан сучасної облікової практики свідчить, що питання визнання, класифікації, оцінки та відображення дебіторської заборгованості потребують подальшого удосконалення з урахуванням вимог міжнародних стандартів фінансової звітності, особливо МСФЗ 9 «Фінансові інструменти». Необхідним є також поглиблення методичних підходів до аналізу, прогнозування ризиків неповернення та формування інформаційно-аналітичного забезпечення для прийняття управлінських рішень.

У дослідженні І. Бержанір [3; 4] висвітлено питання нормативно-правового регулювання обліку дебіторської заборгованості, обґрунтовано доцільність гармонізації національних і міжнародних вимог задля забезпечення достовірності облікової інформації та єдності підходів до її класифікації. У працях О. Чепець, С. Юрченко та Л. Волчанської [66] детально проаналізовано економічну природу дебіторської заборгованості, визначено її вплив на фінансовий стан підприємств і доведено, що ефективне управління нею є ключовим чинником забезпечення платоспроможності, фінансової стійкості та стратегічної стабільності суб'єктів господарювання.

У роботі Я. Макарука та І. Сисоєвої [37] підкреслено, що контроль дебіторської заборгованості є невід'ємною складовою системи бухгалтерського обліку, оскільки забезпечує достовірність фінансових даних і стабільність функціонування підприємства в умовах конкурентного середовища. Автори наголошують на важливості своєчасного та точного відображення взаєморозрахунків із контрагентами як передумови підтримання фінансової рівноваги та уникнення касових розривів. Г. Гаркуша та О. Чернецька [12] акцентують увагу на організаційних аспектах управління дебіторською заборгованістю. Дослідниці відзначають, що ефективність цього процесу значною мірою залежить від рівня автоматизації обліку, налагодженого документообігу й оптимальної структури робочого плану рахунків. Саме ці

елементи, на їхню думку, забезпечують належний контроль розрахунків, скорочення обсягів простроченої заборгованості та підвищення оперативності управлінських рішень. У статті Г. Ліхоносової та Є. Ставцевої [32] розглянуто сучасні методи оцінювання кредиторської й дебіторської заборгованості підприємств. Авторки обґрунтовують доцільність використання інтегрованих підходів, заснованих на застосуванні інформаційних технологій, систем прогнозування ризиків та багатофакторного аналізу. Зазначено, що такі методики дозволяють більш об'єктивно оцінювати ризик неповернення боргів, своєчасно реагувати на зміни фінансового стану контрагентів і, відповідно, зміцнювати фінансову стійкість підприємств.

І. О. Гладій [13] дослідив специфіку ведення обліку поточної дебіторської заборгованості в умовах воєнного стану, підкресливши необхідність адаптації облікової політики до кризових обставин. У роботі запропоновано практичні рекомендації щодо гнучкого підходу до визнання, оцінки та контролю дебіторської заборгованості, формування резервів і вдосконалення документообігу, особливо для підприємств, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність. Вагомий внесок у розвиток теоретико-методичних засад управління дебіторською заборгованістю зробила К. Д. Семенова [60], яка обґрунтувала необхідність комплексного аналітичного підходу до оцінювання її динаміки, структури та впливу на фінансові результати підприємства. Авторка запропонувала систему показників, що дозволяє здійснювати моніторинг стану розрахунків, прогнозувати ризики неповернення боргів і підвищувати ефективність управління оборотним капіталом.

У статті Н. Єршової, М. Єрмолаєвої та С. Тютюнник [19] досліджено питання використання грошових коштів підприємств для компенсації витрат на службові відрядження як у готівковій, так і в безготівковій формах. Автори звертають увагу на складність документального оформлення таких операцій, необхідність посиленого контролю за їх цільовим використанням і вплив

воєнного стану на порядок відображення цих витрат у бухгалтерському обліку та фінансовій звітності. Окремо підкреслено важливість диференційованого підходу до визначення добових витрат залежно від умов, тривалості та мети відрядження, що забезпечує обґрунтованість і прозорість фінансових операцій.

У публікації Н. Канцедал, Л. Яловеги, О. Сіренко, О. Ляшик та Я. Шостак [23] розглянуто адаптивні стратегії аналізу дебіторської заборгованості в умовах кризових явищ в економіці. Дослідники підкреслюють потребу у використанні сучасних аналітичних інструментів, які дозволяють прогнозувати платоспроможність контрагентів, мінімізувати ризики неплатежів і підтримувати фінансову стійкість підприємства. У роботі запропоновано застосування методів сценарного аналізу, моделей імовірності дефолту та цифрових технологій моніторингу розрахункових операцій у режимі реального часу, що забезпечує підвищення оперативності управлінських рішень.

Є. Шара [67] у своєму дослідженні акцентує увагу на проблемах виникнення та обліку безнадійної дебіторської заборгованості в умовах воєнного стану та економічної нестабільності. Автор обґрунтовує доцільність удосконалення процедур управління сумнівними боргами, формування резервів і впровадження ризик-орієнтованих методів контролю. Зазначено, що ефективне управління безнадійною дебіторською заборгованістю є ключовим чинником мінімізації фінансових втрат і запобігання кризовим явищам у діяльності підприємств.

У роботі Н. М. Задераки та Д. А. Громік [20] досліджено можливості використання горизонтального та вертикального аналізу для оцінювання стану дебіторської заборгованості. Вертикальний аналіз, за висновками авторів, дозволяє простежити зміни у структурі балансу та частку дебіторської заборгованості в активах підприємства, тоді як горизонтальний аналіз забезпечує оцінку динаміки її показників у часі. Поєднання цих підходів сприяє комплексному розумінню фінансового стану підприємства, виявленню тенденцій у сфері розрахунків із контрагентами та формуванню аналітичної

бази для управлінських рішень.

У дослідженні Ю. В. Подмешальської та Н. О. Богми [48] запропоновано практичні рекомендації щодо вдосконалення обліку дебіторської заборгованості підприємств. Автори обґрунтовують комплекс заходів, спрямованих на моніторинг платіжної дисципліни покупців і замовників, створення резервів сумнівних боргів і контроль за співвідношенням дебіторської та кредиторської заборгованості. Наголошується на доцільності гармонізації національної системи бухгалтерського обліку з вимогами Міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ), удосконаленні класифікації розрахунків і підвищенні прозорості фінансової інформації.

Особливу цінність становить дослідження М. Шигун і Г. Мухомор [69], у якому розкрито економічну природу дебіторської заборгованості як особливого виду активів, що відрізняється від матеріальних ресурсів своєю тимчасовістю та залежністю від грошового обігу. Автори трактують дебіторську заборгованість як форму реалізації вартості товарів за умов обмеженої ліквідності, підкреслюючи водночас її ризиковий характер через можливу неплатоспроможність контрагентів. Науковці висувають цікаву концепцію взаємозв'язку дебіторської заборгованості з репутаційним капіталом підприємства, пропонуючи розглядати репутацію як об'єкт управлінського обліку, а податкові накладні - як інформаційне джерело для оцінювання рівня виконання зобов'язань контрагентами.

У статті М. М. Шигуна та Г. В. Мухомора [68] обґрунтовано теоретичні й методичні засади стратегічного управління дебіторською заборгованістю. Дослідники пропонують трикомпонентну модель її класифікації та систему аналітичних рахунків, що забезпечують деталізацію даних і підвищують точність управління ризиками сумнівних боргів. Запропонована методика формування резервів базується на використанні індикативних коефіцієнтів ризику, що підвищує об'єктивність управлінських рішень і рівень прозорості фінансової звітності підприємств.

У роботі В. Тимченко та Ю. Омеляненко [63], підготовленій під науковим керівництвом А. Мільки, розглянуто методичні й організаційні аспекти обліку дебіторської заборгованості, а також визначено напрями її оптимізації. Авторки акцентують увагу на доцільності створення резервів сумнівних боргів, посиленні внутрішнього контролю за розрахунками з контрагентами та впровадженні міжнародних стандартів оцінки. Такий підхід, на їхню думку, сприяє підвищенню достовірності фінансової звітності та покращенню управління оборотним капіталом.

Вагомим внеском у розвиток наукової думки є дослідження А. Сороки [61], присвячене впливу галузевої специфіки на формування, структуру й облік дебіторської заборгованості за товари, роботи й послуги. Автор доводить, що врахування особливостей виробничого циклу, сезонності, технологічної структури виробництва та клієнтської бази є необхідною умовою розроблення ефективної облікової політики. У роботі наголошено, що галузевий підхід дозволяє підвищити точність оцінювання заборгованості, адаптувати методи її обліку до умов діяльності підприємства й удосконалити систему внутрішнього контролю.

У подальшій праці М. Шигун та Г. Мухомор [70] запропонували вдосконалений метод розрахунку оборотності дебіторської заборгованості, який враховує сезонні коливання її залишків протягом звітного періоду. Такий підхід забезпечує більш точну оцінку ефективності управління оборотними активами, оскільки дозволяє враховувати нерівномірність надходжень коштів і зміни обсягів реалізації, на відміну від традиційних методів, що спираються лише на середньорічні показники.

О. Степаненко [62] досліджує економічну природу дебіторської та кредиторської заборгованості як складових бізнес-процесів підприємства. Автор аналізує різні підходи до їх класифікації та обліку, наголошуючи, що дебіторська заборгованість визначає швидкість обороту капіталу, а кредиторська - рівень фінансової гнучкості та стабільність грошових потоків.

Такий підхід дозволяє розглядати заборгованість не лише як об'єкт бухгалтерського обліку, а як інструмент стратегічного управління фінансовими ресурсами, що формує основу для підвищення ефективності фінансової політики підприємства.

У дослідженні О. Рябчука та А. Костенко [58] висвітлено значення аудиту дебіторської заборгованості як ключового інструмента фінансового контролю. Автори доводять, що аудиторська перевірка сприяє виявленню ризиків непогашення боргів, оцінці рівня ліквідності дебіторської заборгованості та визначенню ефективності управління фінансовими потоками.

Особливої ваги набули дослідження Н. О. Лоханової та Н. А. Сиротенко [33], присвячені специфіці обліку й аудиту дебіторської заборгованості в умовах воєнного стану. Авторки зазначають, що особливий правовий режим господарювання спричиняє появу нових факторів виникнення непогашених боргів, пов'язаних із порушенням логістичних ланцюгів, замороженням активів і втратою первинних документів. Дослідницями запропоновано поетапну систему контролю дебіторської заборгованості, що включає попередній аналіз контрагентів, моніторинг виконання договорів і процедури фінансового реагування на прострочення платежів.

Отже, аналіз наукових праць свідчить, що проблематика обліку, аналізу та аудиту дебіторської заборгованості посідає важливе місце у вітчизняних і зарубіжних дослідженнях. Науковцями обґрунтовано сутність і класифікацію дебіторської заборгованості, визначено її вплив на фінансову стійкість підприємств, розроблено методичні підходи до формування резервів сумнівних боргів, оцінки ліквідності та аудиторського контролю. Водночас низка аспектів залишається недостатньо дослідженою, зокрема питання практичної реалізації ризик-орієнтованих методик контролю, інтеграції цифрових інструментів моніторингу взаєморозрахунків, а також удосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення для прийняття управлінських рішень.

РОЗДІЛ 2

ОБЛІК РОЗРАХУНКІВ З ПОКУПЦЯМИ ТА ЗАМОВНИКАМИ

2.1. Організаційно-правові засади діяльності та облікова політика підприємства

Місце розташування господарства є сприятливим для ведення сільськогосподарського виробництва. Полтавський регіон характеризується родючими ґрунтами, помірно-континентальним кліматом і достатньою кількістю опадів, що створює сприятливі умови для вирощування основних зернових і технічних культур. Вигідне логістичне положення, зумовлене близькістю до районних центрів (Карлівка, Машівка) та обласного центру – м. Полтави, а також наявністю важливих національних автомагістралей, забезпечує зручність транспортування продукції та доступ до ринків збуту. Сукупність цих чинників сприяє ефективній організації виробничо-збутової діяльності фермерського господарства.

Згідно з даними державного реєстру, за підприємством закріплено кілька основних видів економічної діяльності відповідно до КВЕД. Головним видом є 01.11 – вирощування зернових, бобових і насіння олійних культур, що реалізується на основі договорів оренди земельних ділянок із фізичними особами. Додатковими напрямками діяльності є 01.61 – допоміжна діяльність у вирощуванні сільськогосподарських культур, для здійснення якої господарство використовує власний автотранспортний парк і спеціалізовану сільськогосподарську техніку. Частина машинно-тракторного парку орендується у сторонніх суб'єктів господарювання з метою підвищення виробничої гнучкості. Також зареєстровано вид діяльності 46.21 – оптова торгівля зерном, що забезпечується наявністю складських приміщень для зберігання, доробки та підготовки продукції до реалізації.

Організаційна структура фермерського господарства сформована з

урахуванням масштабів діяльності, обсягів виробництва та необхідності забезпечення ефективного управління фінансово-господарськими процесами. Вона характеризується чітким розподілом функцій між управлінською ланкою, виробничими підрозділами та допоміжними службами, що забезпечує узгодженість дій і контроль на всіх рівнях управління.

Загальне керівництво діяльністю підприємства здійснює директор господарства, який відповідає за стратегічний розвиток, організацію виробничого процесу, управління фінансовими ресурсами, укладення господарських договорів та представництво інтересів підприємства у взаємовідносинах із державними органами, банківськими установами, партнерами й контрагентами.

Фінансово-економічний напрям роботи забезпечує бухгалтерія, на яку покладено функції ведення бухгалтерського та податкового обліку, складання фінансової звітності, організації розрахунків із контрагентами та бюджетом, контролю за рухом грошових коштів, формуванням витрат і результатів діяльності.

Виробнича діяльність організована під керівництвом головного агронома, який відповідає за планування сівозмін, контроль якості посівного матеріалу, дотримання технологій вирощування культур, застосування добрив і засобів захисту рослин. У його підпорядкуванні перебувають трактористи-машиністи, комбайнери та інший персонал, задіяний у польових роботах.

Транспортне забезпечення та технічне обслуговування машинно-тракторного парку здійснює автогараж, у якому зосереджено автотранспорт, сільськогосподарську техніку й механізми. Його працівники - водії, механіки та слюсарі - відповідають за технічний стан машин, виконання транспортних перевезень, своєчасне технічне обслуговування й ремонт обладнання.

Таким чином, організаційна структура підприємства має функціональний характер і включає управлінський, фінансовий, виробничий і допоміжний блоки, що забезпечує ефективне поєднання стратегічного керівництва з

оперативним контролем та сприяє стабільному розвитку підприємства.

Одним із ключових інструментів оцінювання реальної конкурентоспроможності господарства є аналіз його фінансового стану, який дозволяє визначити ефективність використання ресурсів, рівень ліквідності та прибутковості. Такий аналіз є необхідним навіть за умов прибуткової діяльності, оскільки забезпечує системне розуміння структури доходів і витрат, виявлення резервів підвищення ефективності та фінансової стійкості. В умовах воєнного стану та економічної нестабільності потреба у проведенні фінансового аналізу набуває особливої актуальності, адже він дає змогу не лише оцінити поточні результати, а й прогнозувати перспективи розвитку підприємства в середньо- та довгостроковій перспективі.

Важливою складовою комплексної оцінки фінансового стану підприємства є аналіз його майнового стану, який дозволяє визначити обсяг, структуру та динаміку активів, а також оцінити ефективність їх розміщення й використання. Дослідження майнового стану підприємства дає змогу з'ясувати, якими видами ресурсів володіє підприємство, як вони трансформуються у процесі господарської діяльності та наскільки раціонально здійснюється управління ними.

Аналіз проводиться на основі даних бухгалтерського балансу, узагальнених у табл. 2.1, яка відображає динаміку та структуру активів фермерського господарства за 2022–2024 роки (станом на кінець року). Отримані результати є підґрунтям для подальшої оцінки фінансової стійкості та ефективності використання майна підприємства.

Таблиця 2.1

Динаміка та структура майна підприємства за 2022–2024 рр. (станом на кінець року)

Види активів	2022 р.		2023 р.		2024 р.		Відхилення (+;-) 2024 р. до 2022 р	
	сума, тис. грн	у % до суми	сума, тис. грн	у % до суми	сума, тис. грн	у % до суми	суми, тис. грн	у %
Майно – всього	27862,1	100	28261,2	100	30289,7	100	+2427,6	+8,7
1. Необоротні активи	12218	43,9	10660,6	37,7	6319,4	20,9	-5898,6	-48,3
1.1. Основні засоби	12218	43,9	10660,6	37,7	6319,4	20,9	-5898,6	-48,3
2. Оборотні активи	15644,1	56,1	17413,6	61,6	23970,3	79,1	+8326,2	+53,2
2.1. Запаси	7250,5	26,0	2213,4	7,8	12024	39,7	+4773,5	+65,8
2.1.1. Вироб- ничі запаси	-	-	587,9	2,1	3506,8	11,6	+3506,8	X
2.1.2. Готова продукція	7250,5	26,0	1625,5	5,8	8517,2	28,1	+1266,7	+17,5
2.2. Поточні біологічні активи	2551,5	9,2	11002	38,9	6292,8	20,8	+3741,3	У 2,5 р.
2.3. Поточна дебіторська заборгованість	4066,8	14,6	2878,9	10,2	3058,4	10,1	-1008,4	-24,8
2.4. Грошові кошти	1514,2	5,4	1319,3	4,7	2595,1	8,6	+1080,9	+71,4
2.5. Витрати майбутніх періодів	261,1	0,9	-	-	-	-	-261,1	-100
3. Необоротні активи, утри- мувані для продажу, та групи вибуття	-	-	187	0,7	-	-	x	X

Аналіз динаміки та структури майна підприємства за 2022–2024 рр. засвідчує зростання загального обсягу активів із 27 862,1 тис. грн до 30 289,7 тис. грн, тобто на 2 427,6 тис. грн або 8,7 %, що свідчить про розширення ресурсного потенціалу господарства. Водночас структура активів зазнала суттєвих змін. Частка необоротних активів скоротилася з 43,9 % у 2022 р. до 20,9 % у 2024 р., а їхня вартість зменшилася на 5 898,6 тис. грн (–48,3 %). Це

пов'язано зі зниженням вартості основних засобів через фізичний знос і недостатнє оновлення матеріально-технічної бази, що потенційно послаблює виробничий потенціал у довгостроковій перспективі. Оборотні активи, навпаки, зросли на 8 326,2 тис. грн (+53,2 %), сформувавши у 2024 р. 79,1 % структури майна. Найбільший приріст спостерігається за запасами (+65,8 %), що свідчить про підготовку до майбутніх виробничих циклів. Значним є також зростання поточних біологічних активів, які у 2023 р. збільшилися у 4,3 раза, а у 2024 р. дещо скоротилися, однак залишаються вагомою складовою активів. Поточна дебіторська заборгованість зменшилася на 1 008,4 тис. грн (–24,8 %), що свідчить про поліпшення платіжної дисципліни, тоді як обсяг грошових коштів зріс на 71,4 %, підвищивши ліквідність підприємства. Зникнення витрат майбутніх періодів (261,1 тис. грн у 2022 р.) може свідчити про скорочення інвестиційної діяльності.

Загалом динаміка активів підприємства демонструє позитивну тенденцію до зростання, проте за рахунок переорієнтації з необоротних на оборотні активи. Це підвищує гнучкість і ліквідність підприємства, але водночас зменшує інвестиційну основу його довгострокового розвитку.

Для оцінювання фінансової стійкості підприємства важливим є аналіз структури та динаміки джерел формування його капіталу. Такий аналіз дає змогу з'ясувати, за рахунок яких ресурсів фінансуються активи, а також визначити рівень автономії та залежності від залучених коштів.

У табл. 2.2 подано узагальнені дані про динаміку та структуру джерел формування капіталу фермерського господарства за 2022–2024 рр. (станом на кінець року), що дозволяє простежити тенденції у зміні фінансових пропорцій та оцінити стійкість капіталу підприємства. Аналіз динаміки та структури джерел формування капіталу підприємства за 2022–2024 рр. свідчить про стабільне зростання загального обсягу пасивів із 27 862,1 тис. грн до 30 289,7 тис. грн, тобто на 2 427,6 тис. грн або 8,7 %.

Таблиця 2.2

**Динаміка та структура джерел формування капіталу
підприємства за 2022 – 2024 рр. (станом на кінець року)**

Види пасивів	2022 р.		2023 р.		2024 р.		Відхилення (+;-) 2024 р. до 2022 р	
	сума, тис. грн	у % до суми	сума, тис. грн	у % до суми	сума, тис. грн	у % до суми	суми, тис. грн	у %
Капітал – всього	27862,1	100	28261,2	100	30289,7	100	+2427,6	+8,7
1. Власний капітал	20390,4	73,2	22354	79,1	23109,9	76,3	+2719,5	+13,3
1.1. Зареєстрований капітал	1	0,0	1	0,0	1	0,0	-	х
1.2. Нерозподілений прибуток	20389,4	73,2	22353	79,1	23108,9	76,3	+2719,5	+13,3
2. Зобов'язання і забезпечення	7471,7	26,8	5907,2	20,9	7179,8	23,7	-291,9	-3,9
2.1. Поточні зобов'язання і забезпечення	7471,7	26,8	5907,2	20,9	7179,8	23,7	-291,9	-3,9
2.1.1. Поточна кредиторська заборгованість	65,9	0,2	9,6	0,0	115,1	0,4	+49,2	+74,7

Основним джерелом фінансування діяльності залишається власний капітал, частка якого у 2024 р. становила 76,3 % проти 73,2 % у 2022 р. Його зростання на 2 719,5 тис. грн (+13,3 %) відбулося переважно за рахунок збільшення нерозподіленого прибутку, що свідчить про прибутковість діяльності та зміцнення фінансової самостійності господарства.

Частка зобов'язань і забезпечень у структурі пасивів, навпаки, зменшилася з 26,8 % у 2022 р. до 23,7 % у 2024 р., а їхня сума скоротилася на 291,9 тис. грн (-3,9 %). Така тенденція вказує на зниження залежності підприємства від позикових ресурсів. Водночас протягом періоду спостерігається коливання поточних зобов'язань: у 2023 р. їх обсяг зменшився до 5 907,2 тис. грн, однак у 2024 р. зріс до 7 179,8 тис. грн. Зокрема, кредиторська заборгованість збільшилася на 49,2 тис. грн (+74,7 %), що може бути пов'язано з відстроченням розрахунків із постачальниками або сезонними

факторами.

Загалом структура пасивів фермерського господарства характеризується високою часткою власного капіталу, що свідчить про фінансову автономію, низький рівень ризику та достатній потенціал для самофінансування. Незначне коливання обсягів поточних зобов'язань не несе загрози фінансовій стійкості, проте потребує постійного моніторингу для підтримання оптимального співвідношення між власними та залученими ресурсами.

Аналіз зобов'язань і забезпечень фермерського господарства (табл. 2.3) дає змогу оцінити рівень фінансової залежності підприємства від зовнішніх джерел та ефективність управління поточними розрахунками.

Таблиця 2.3

**Динаміка та структура зобов'язань та забезпечень
підприємства за 2022 - 2024 рр. (станом на кінець року)**

Види зобов'язань	2022 р.		2023 р.		2024 р.		Відхилення (+;-) 2024 р. до 2022 р.	
	сума, тис. грн	у % до суми	сума, тис. грн	у % до суми	сума, тис. грн	у % до суми	суми, тис. грн	у %
1.Поточні зобов'язання, в т.ч. за:	65,9	100	9,6	100	115,1	100	+49,2	+74,7
розрахунками з бюджетом	65,9	100	9,6	100	106,7	92,7	+40,8	+61,9
Розрахунками зі страхування	-	-	-	-	2,2	1,9	+2,2	X
Розрахунками з оплати праці	-	-	-	-	6,2	5,4	+6,2	X
Всього:	65,9	100	9,6	100	115,1	100	+49,2	+74,7

Аналіз динаміки та структури зобов'язань і забезпечень підприємства за 2022–2024 рр. свідчить про незначну питому вагу поточних зобов'язань у загальній структурі пасивів, що є позитивною характеристикою фінансового стану господарства. Їх обсяг зріс із 65,9 тис. грн у 2022 р. до 115,1 тис. грн у 2024 р., тобто на 49,2 тис. грн або 74,7 %.

Основну частку зобов'язань у 2022–2023 рр. становили розрахунки з бюджетом, які у 2024 р. зросли на 40,8 тис. грн (+61,9 %), що пов'язано з

розширенням господарської діяльності та збільшенням податкових платежів. У 2024 р. також з'явилися зобов'язання за розрахунками зі страхування (2,2 тис. грн) та з оплати праці (6,2 тис. грн), що свідчить про підвищення рівня соціальної відповідальності підприємства та офіційне оформлення трудових відносин.

Загалом, структура зобов'язань фермерського господарства характеризується низьким рівнем боргового навантаження і високою часткою власного капіталу у фінансуванні активів. Це забезпечує стабільну платоспроможність і свідчить про раціональну політику управління короткостроковими зобов'язаннями.

Для оцінки ліквідності підприємства важливим є аналіз структури активів, адже саме вони визначають здатність суб'єкта господарювання своєчасно погашати поточні зобов'язання. У табл. 2.4 наведено склад і структуру активів за 2022–2024 рр., що дозволяє оцінити тенденції у формуванні ліквідності та ефективності управління оборотними ресурсами підприємства.

Аналіз ліквідності балансу підприємства за 2022–2024 рр. показує помітні структурні зміни в активі підприємства, що безпосередньо впливають на його здатність виконувати короткострокові зобов'язання. Загальний обсяг активів зріс на 8,7 %, але відбулося суттєве переміщення ресурсів від низьколіквідних до високоліквідних статей.

Зокрема, частка високоліквідних активів (A1) - грошових коштів - збільшилася з 5,4 % у 2022 р. до 9,1 % у 2024 р., а їхня сума зросла на 1 081 тис. грн (+71 %). Це свідчить про посилення поточної платоспроможності підприємства. Швидколіквідні активи (A2), до складу яких входить дебіторська заборгованість, навпаки, скоротилися на 1 008 тис. грн (–24,8 %), що є позитивним сигналом, адже відображає підвищення розрахункової дисципліни контрагентів і зниження ризику неповернення коштів.

Таблиця 2.4

Оцінка ліквідності підприємства за 2022–2024 рр.

(станом на кінець року)

Види А та П для визначення ліквідності балансу	2022 р.		2023 р.		2024 р.		Відхилення (+;-) 2024 р. до 2022 р	
	сума, тис. грн	у % до суми	сума, тис. грн	у % до суми	сума, тис. грн	у % до суми	суми, тис. грн	у %
1. А1	1514	5,4	1319	4,7	2595	9,1	+1081	+71,
2. А2	4067	14,6	2879	10,3	3058	10,1	-1008	-24,8
3. А3	9802	35,2	13215	47,0	18137	59,9	+8515	+86,9
4. А4	12479	44,8	10661	38,0	6319	20,9	-6160	-49,4
Разом	27862	100	28074	100	30290	100	+2428	+8,7
1. П1	89	0,3	10	0,0	291	1,0	+202	У 3,3 р.
3. П3	7383	26,5	5898	20,9	6889	22,7	-494	-6,7
4. П4	20390	73,2	22354	79,1	23110	76,3	+2720	+13,3
Разом	27862	100	28261	100	30290	100	+2428	+8,7

Найбільший приріст спостерігається за групою повільноліквідних активів (А3) - на 8 515 тис. грн (+86,9 %). Їх частка у балансі підвищилася до 59,9 %, що зумовлено збільшенням обсягів запасів і поточних біологічних активів. Натомість важколіквідні активи (А4) зменшилися на 6 160 тис. грн (-49,4 %), а їх частка скоротилася з 44,8 % до 20,9 %. Це свідчить про ослаблення матеріально-технічної бази, але водночас підвищує мобільність активів і швидкість їх обороту.

У пасиві балансу найбільшу частку традиційно займає власний капітал (П4), який у 2024 р. становив 76,3 %, що підтверджує фінансову незалежність господарства. Поточні зобов'язання (П1) залишаються незначними — лише 1 % у 2024 р., тоді як коротко- і довгострокові кредити відсутні, що знижує фінансові ризики.

Порівняння груп активів і пасивів свідчить, що виконуються основні умови ліквідності балансу: $A1 \geq P1$, що гарантує своєчасне погашення найбільш термінових зобов'язань; $A2 + A3 > P3$, що свідчить про достатність оборотних активів для покриття короткострокових боргів. Отже, баланс підприємства є абсолютно ліквідним, структура активів – раціональною, а

фінансова позиція підприємства – стійкою. Господарство має високу поточну платоспроможність і достатній запас фінансової гнучкості для подальшого розвитку.

Для комплексної оцінки рівня фінансової стабільності підприємства доцільно розрахувати систему показників ліквідності та платоспроможності. Вони дозволяють визначити, наскільки ефективно підприємство може перетворювати свої активи на грошові кошти для своєчасного виконання короткострокових і поточних зобов'язань. Нижче - у табл. 2.5 - наведено основні коефіцієнти, що характеризують стан ліквідності, маневреність оборотних активів і здатність господарства підтримувати фінансову рівновагу у 2022–2024 рр.

Таблиця 2.5

**Показники оцінки ліквідності та платоспроможності
підприємства за 2022 – 2024 рр.**

Показники	Норматив- не значення	Роки			Відхилення (+;-) 2024 р. до 2022 р.
		2022	2023	2024	
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	>0,2	0,203	0,223	0,361	+0,159
Проміжний коефіцієнт покриття	>0,7	0,747	0,711	0,787	+0,040
Загальний коефіцієнт покриття	$\geq 1,5$	2,094	2,948	3,339	+1,245

Аналіз даних таблиці 2.5 свідчить про поступове поліпшення показників ліквідності та платоспроможності підприємства у 2022–2024 рр., що вказує на зміцнення його фінансової стійкості.

Коефіцієнт абсолютної ліквідності у 2022 р. становив 0,203, що лише незначно перевищувало нормативне значення (>0,2), однак у 2024 р. він зріс до 0,361 (+0,159). Це свідчить про підвищення рівня грошових коштів, достатніх для негайного погашення найбільш термінових зобов'язань. Таким чином, підприємство має високу короткострокову платоспроможність.

Проміжний коефіцієнт покриття, який характеризує частку

короткострокових зобов'язань, що можуть бути погашені за рахунок найбільш ліквідних активів (грошей і дебіторської заборгованості), у 2022–2024 рр. залишався стабільним і перевищував норматив ($>0,7$). Його незначне зниження у 2023 р. до 0,711 з подальшим зростанням до 0,787 у 2024 р. свідчить про відновлення оптимального співвідношення між активами та поточними зобов'язаннями.

Найвищі темпи зростання демонструє загальний коефіцієнт покриття, який підвищився з 2,094 у 2022 р. до 3,339 у 2024 р. (+1,245). Значення цього показника суттєво перевищує норматив ($\geq 1,5$), що свідчить про достатність оборотних активів для покриття всіх поточних зобов'язань і формування запасу фінансової стійкості.

Отже, за результатами аналізу можна зробити висновок, що ліквідність балансу підприємства перебуває на високому рівні, а підприємство має стабільну поточну платоспроможність, що забезпечує фінансову гнучкість у короткостроковій перспективі та створює передумови для подальшого розвитку.

Проведений аналіз ліквідності та платоспроможності підприємства засвідчив достатній рівень фінансової стабільності, ефективне використання оборотних активів і високу здатність підприємства своєчасно виконувати поточні зобов'язання. Сформована структура активів і капіталу забезпечує господарству фінансову незалежність, стійку динаміку розвитку та можливість оперативного реагування на зміни зовнішнього середовища. Разом із тим, стабільність фінансових результатів і достовірність звітності значною мірою визначаються якістю організації бухгалтерського обліку.

Саме тому важливою складовою ефективного управління є облікова політика підприємства, яка визначає порядок відображення господарських операцій, оцінки активів, формування фінансових результатів і забезпечення користувачів об'єктивною інформацією.

Облікова політика фермерського господарства сформована з урахуванням

специфіки сільськогосподарського виробництва, обсягів діяльності та потреб внутрішнього управління. Її основна мета полягає у забезпеченні достовірного, повного й своєчасного відображення господарських операцій, формуванні реальної фінансової звітності та створенні інформаційної бази для прийняття ефективних управлінських рішень.

Система бухгалтерського обліку у підприємстві побудована відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», Податкового кодексу України, національних П(С)БО та внутрішніх регламентів господарства. У процесі обліку дотримуються принципів безперервності діяльності, повного висвітлення, нарахування та відповідності доходів і витрат, що гарантує прозорість і послідовність формування звітних показників.

Основні засоби господарства (трактори, сівалки, комбайни, складське обладнання, транспортні засоби) обліковуються за первісною вартістю з урахуванням амортизаційних відрахувань, що визначаються прямолінійним методом. Для малоцінних необоротних матеріальних активів застосовується метод «100 % при введенні в експлуатацію», що відповідає практиці малих сільськогосподарських підприємств і спрощує ведення обліку.

Запаси (насіння, паливо, добрива, засоби захисту рослин, запчастини, корми) оцінюються за собівартістю придбання або виготовлення. Їх списання здійснюється за методом середньозваженої собівартості, що забезпечує рівномірний розподіл витрат протягом виробничого циклу. Біологічні активи (посіви зернових, бобових, олійних культур) оцінюються за справедливою вартістю з урахуванням витрат на продаж, або, якщо таку оцінку неможливо визначити достовірно, - за фактичною собівартістю з подальшим коригуванням.

Документальне забезпечення операцій у підприємстві здійснюється з дотриманням вимог законодавства. Усі господарські операції оформлюються первинними документами встановлених форм - накладними, актами виконаних робіт, відомостями, товарно-транспортними накладними, платіжними дорученнями. Документи зберігаються як у паперовому, так і в електронному

вигляді. Для автоматизації облікових процесів господарство використовує системи BAS: Бухгалтерія та Medos, що підвищує оперативність обробки даних і точність розрахунків.

Фінансова звітність формується відповідно до вимог НП(С)БО у формах Баланс (форма №1-м) та Звіт про фінансові результати (форма №2-м). Дані звітності регулярно аналізуються керівництвом для оцінки прибутковості, структури витрат і рівня фінансової стійкості.

З метою підвищення достовірності інформації у підприємстві діє внутрішня система контролю, яка охоплює перевірку первинних документів, інвентаризацію активів, контроль за дебіторською та кредиторською заборгованістю, аналіз фінансових результатів і руху грошових коштів.

Таким чином, облікова політика підприємства поєднує нормативну базу з практичними особливостями аграрного виробництва, сприяє прозорості обліку, підвищенню фінансової дисципліни та ефективності управління ресурсами підприємства.

2.2. Облік розрахунків з покупцями та замовниками та відображення інформації у звітності

Розрахунки з покупцями та замовниками мають важливе значення для фінансово-господарської діяльності фермерського господарства, оскільки саме вони формують основу грошових потоків, впливають на рівень ліквідності та забезпечують стабільність виробництва. Від ефективності системи розрахунків залежить своєчасність надходження коштів, виконання зобов'язань перед постачальниками, а також можливість планування виробничих витрат і прибутковості діяльності.

У підприємстві організація обліку розрахунків побудована на принципах своєчасності, достовірності та контролю договірної дисципліни. Господарство

активно співпрацює з підприємствами аграрного, переробного та торговельного секторів, переважно у межах Полтавської та сусідніх областей. Основними напрямками реалізації є продаж зернових, бобових і олійних культур на переробні підприємства, елеватори, комбикормові заводи та заготівельні компанії.

Покупці господарства переважно працюють на умовах попередньої оплати або короткострокової відстрочки платежів (до 30 днів), що мінімізує ризики неплатежів і забезпечує стабільний рівень ліквідності. Укладення довгострокових договорів із постійними партнерами сприяє підвищенню фінансової дисципліни та прогнозованості грошових надходжень.

Таблиця 2.6 узагальнює основних покупців фермерського господарства та умови співпраці з ними.

Таблиця 2.6

Основні покупці підприємства та характеристика умов співпраці

Назва покупця	Галузь діяльності	Вид продукції, що реалізується	Умови оплати	Частка в загальному обсязі реалізації, %
ТОВ «Полтава-зернопродукт»	Елеваторне господарство, зберігання та експорт зерна	Пшениця, кукурудза	Відстрочка платежу 15 днів	26
ТОВ «Карлівський КЗ»	Виробництво комбикормів	Ячмінь, кукурудза, соя	Попередня оплата 50 %	20
ТОВ «Глобинський агро»	Переробка сільськогосподарської продукції	Насіння соняшнику	Відстрочка платежу 20 днів	17
ТОВ «Агро-Трейд Схід»	Торгівля зерновими та олійними культурами	Пшениця, ріпак	Відстрочка платежу 30 днів	15
ПП «Машівська Агрокомпанія»	Локальний збут зерна	Кукурудза, овес	Готівковий розрахунок	12
ФОП Литвиненко В. П.	Оптова торгівля на внутрішньому ринку	Ячмінь, пшениця	Безготівковий розрахунок, відстрочка 10 днів	10

Як видно з табл. 2.6, найбільшу частку в загальному обсязі реалізації

підприємства займають великі трейдингові компанії та переробні підприємства, які забезпечують стабільний і передбачуваний попит на зернові та олійні культури. Водночас співпраця з місцевими агропідприємствами, фермерськими господарствами та приватними підприємцями сприяє диверсифікації ринків збуту й зниженню ризиків залежності від окремих покупців. Така структура контрагентів дозволяє господарству зберігати фінансову гнучкість, високу оборотність дебіторської заборгованості та підтримувати рівномірний грошовий потік протягом року, що є важливою умовою стабільного функціонування підприємства.

Ефективна організація розрахунків із покупцями у підприємстві виступає запорукою стабільності грошових потоків і достовірності фінансового обліку. Кожна операція з реалізації продукції супроводжується укладанням договору купівлі-продажу або поставки, що визначає права та обов'язки сторін, обсяг і номенклатуру товару, ціну, порядок розрахунків, строки постачання та умови відповідальності у разі порушення домовленостей.

Надійність господарських відносин із контрагентами забезпечується ретельним відбором покупців за такими критеріями, як платоспроможність, ділова репутація, своєчасність виконання попередніх зобов'язань, наявність гарантій і транспортна доступність. Особлива увага приділяється підприємствам, які мають стабільні фінансові результати та тривалий досвід співпраці в аграрній сфері.

Після погодження умов угоди всі операції оформлюються комплектом первинних документів - договором, видатковою накладною, товарно-транспортною накладною, актом приймання-передачі та платіжними дорученнями. Ці документи становлять інформаційну основу бухгалтерського обліку та забезпечують контроль за своєчасністю розрахунків, достовірністю відображення доходів і правильністю формування фінансових результатів.

Організація процесу реалізації на підприємстві побудована з урахуванням потреб ключових покупців та особливостей ринку збуту сільськогосподарської

продукції. Вона охоплює повний цикл господарських дій - пошук і відбір надійних контрагентів, аналіз їхньої платоспроможності та ділової репутації, укладання договорів купівлі-продажу, а також логістичне забезпечення поставок зернових, олійних та бобових культур до пунктів призначення.

Особлива увага приділяється формуванню довгострокових партнерських відносин із постійними покупцями, серед яких - переробні підприємства, трейдингові компанії, комбікормові заводи та локальні фермерські господарства. Такий підхід забезпечує стійкий попит на продукцію, сприяє прогнозованості грошових надходжень і зниженню ризику неплатежів.

Важливою складовою співпраці з покупцями є підготовка продукції до реалізації, що включає очищення, сушіння, калібрування, доведення до товарної форми та, за потреби, сертифікацію якості або відповідності органічним стандартам. Завдяки цьому господарство має можливість постачати продукцію як на внутрішній, так і на зовнішні ринки, а також брати участь у тендерах і контрактах із великими торговими структурами.

Для зміцнення позицій на ринку підприємства активно використовує рекламні інструменти та участь у галузевих виставках, що сприяє розширенню кола покупців і підвищенню впізнаваності бренду господарства. У разі необхідності підприємство також може придбавати ліцензії або патенти на виробництво та реалізацію окремих видів продукції, що розширює спектр напрямів збуту.

Документальне оформлення операцій із покупцями є ключовим елементом управління доходами та прибутком. Усі етапи - від відвантаження до оплати - підтверджуються договорами купівлі-продажу, товарно-транспортними накладними, актами приймання-передачі, податковими накладними та платіжними документами. Це забезпечує прозорість руху товарних і грошових потоків, контроль за своєчасністю розрахунків і достовірне відображення результатів реалізації у бухгалтерському обліку.

Послідовність операцій з обліку доходів і фінансових результатів

підприємства наведено на рис. 2.1.

Рис. 2.1. Схема процесу бухгалтерського обліку відображення доходів та формування фінансових результатів підприємства

Підставою для реалізації продукції на підприємстві виступає укладений договір купівлі-продажу (замовлення, угода) з покупцями. У таких договорах детально регламентуються взаємні зобов'язання сторін: продавця (виконавця) щодо обсягів, асортименту та строків відвантаження продукції чи виконання робіт (послуг), а також покупця (замовника) щодо приймання продукції, своєчасної оплати та дотримання інших умов контракту. Особливе значення у договорах надається істотним умовам – ціні продукції, термінам поставки, порядку та строкам розрахунків, оскільки саме вони визначають економічні результати угоди й мають юридичне значення у разі виникнення спорів у претензійно-позовному порядку.

Відпуск матеріальних цінностей покупцям на підприємстві здійснюється на підставі товарно-транспортних накладних або накладних на відпуск товарно-матеріальних цінностей). Ці документи є юридичним підтвердженням передачі

продукції від постачальника до покупця, підставою для списання цінностей з обліку продавця та оприбуткування у покупця. Накладні виписуються виключно на паперових носіях, підписуються керівником підприємства-відправника, головним бухгалтером, матеріально відповідальною особою, яка здійснила відпуск продукції, та представником покупця, що її прийняв. Документ завіряється печаткою підприємства й складається щонайменше у двох примірниках: один передається одержувачу, другий залишається у постачальника. У накладній обов'язково зазначаються найменування продукції, номенклатурний номер, одиниця виміру, кількість, ціна та сума за кожним видом і сортом.

У випадках, коли продукцію на складі підприємства отримує представник покупця, обов'язковою є наявність довіреності на отримання цінностей. У ній фіксуються строк її дії, реквізити підприємства-покупця, кількість і вид продукції, паспортні дані уповноваженої особи, а також її підпис, завірений керівником, головним бухгалтером і печаткою покупця. За умови довготривалих господарських зв'язків може оформлюватися довгострокова довіреність, але не більше ніж на три місяці, із зазначенням посадових осіб, уповноважених на отримання продукції.

Як платник податку на додану вартість, підприємство при здійсненні реалізації складає податкову накладну, у якій зазначаються дата виписки, порядковий номер, найменування та індивідуальні податкові номери продавця і покупця, умови продажу та форма розрахунків. Податкова накладна передається покупцю лише у випадку, якщо він є зареєстрованим платником ПДВ; якщо ж покупець не має такого статусу, податкова накладна йому не видається.

Надходження грошових коштів від реалізації продукції у касу оформлюється прибутковими касовими ордерами. Якщо гроші надходять від фізичних осіб, господарство обов'язково видає квитанцію, завірєну підписами головного бухгалтера та касира, а також печаткою підприємства. У випадку

зарахування виручки безпосередньо на поточний рахунок використовується виписка банку, яка є підтвердженням надходження коштів на рахунок підприємства в АТ КБ «Приватбанк».

Таким чином, система документального забезпечення процесу реалізації на підприємстві охоплює всі етапи руху продукції та грошових коштів – від укладення договору до відображення виручки у бухгалтерському обліку, що гарантує достовірність даних про доходи та формування прибутку підприємства (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Документальне оформлення операцій з реалізації на підприємстві

Етап операції	Зміст господарської операції	Основні документи	Приклад
Укладання договору	Визначення обсягів, ціни, строків поставки, порядку розрахунків	Договір купівлі-продажу (замовлення, угода)	Контракт на продаж 100 т пшениці за ціною 6 500 грн/т із постачанням у вересні
Відвантаження продукції	Передача продукції покупцю, списання у постачальника, оприбуткування у покупця	Товарно-транспортна накладна, накладна на відпуск ТМЦ	Відпуск 20 т соняшнику зі складу господарства до м. Полтава
Отримання продукції представником покупця	Підтвердження повноважень особи на отримання	Довіреність на отримання цінностей	Довіреність представника ТОВ «Агро-Трейд» на 3 місяці для отримання зерна
Податкові зобов'язання	Виникнення зобов'язань з ПДВ при реалізації	Податкова накладна	Складання податкової накладної на постачання 50 т кукурудзи з ПДВ 20 %
Надходження виручки в касу	Оплата за продукцію готівкою	Прибутковий касовий ордер (ф. № КО-1), квитанція	Оплата фізичною особою за 2 т ячменю з видачею квитанції
Надходження виручки на рахунок	Оплата за продукцію безготівково	Виписка банку	Перерахування 650 000 грн на поточний рахунок у Приватбанку за партію зерна

Облік розрахунків з покупцями та замовниками на підприємстві здійснюється відповідно до вимог П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» із використанням рахунку 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками». Для

обліку операцій з вітчизняними покупцями застосовується субрахунок 361 «Розрахунки з вітчизняними покупцями», на якому узагальнюється інформація про заборгованість за відвантажену сільськогосподарську продукцію.

Синтетичний облік розрахунків ведеться у журнально-ордерній формі, що забезпечує контроль за станом дебіторської заборгованості, своєчасністю надходження коштів і достовірністю відображення операцій у фінансовій звітності. Аналітичний облік здійснюється по кожному покупцю окремо - за видами продукції, сумами договорів, строками оплати та станом розрахунків.

Організацію синтетичного обліку розрахунків із покупцями та замовниками на підприємстві подано на рис. 2.2.

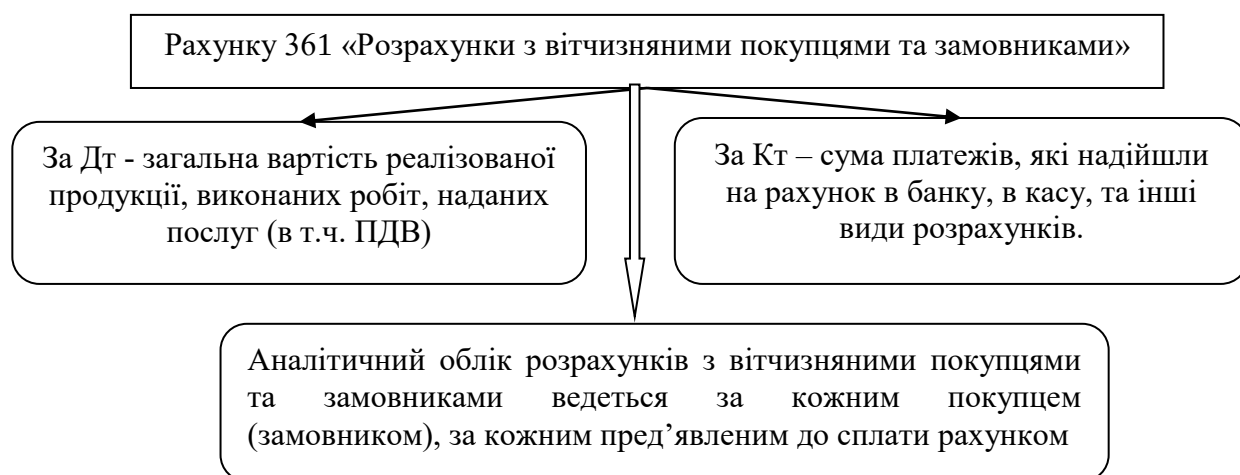

Рис. 2.2. Організація синтетичного обліку розрахунків з покупцями та замовниками на підприємстві

Загальна схема організації обліку розрахунків з покупцями і замовниками у фермерському господарстві наведена на рис. 2.3, де відображено послідовність основних етапів - від укладання договору купівлі-продажу до відображення грошових надходжень у бухгалтерському обліку.

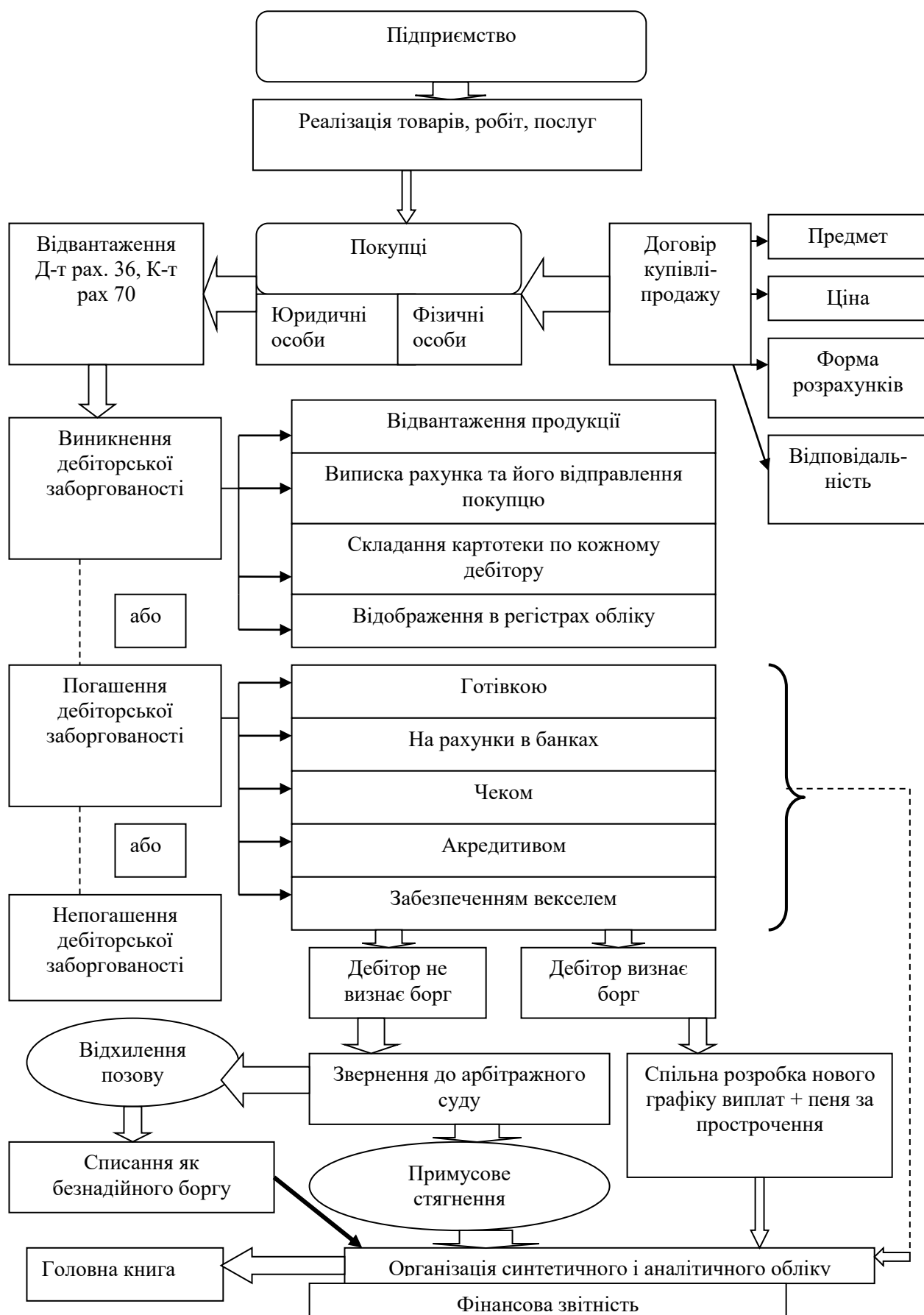

Рис. 2.3. Загальна схема організації обліку розрахунків з покупцями і

Для узагальнення інформації про доходи підприємства призначено рахунок 70 «Доходи від реалізації». Загальна схема обліку по рахунку 70 представлено на рис. 2.4.

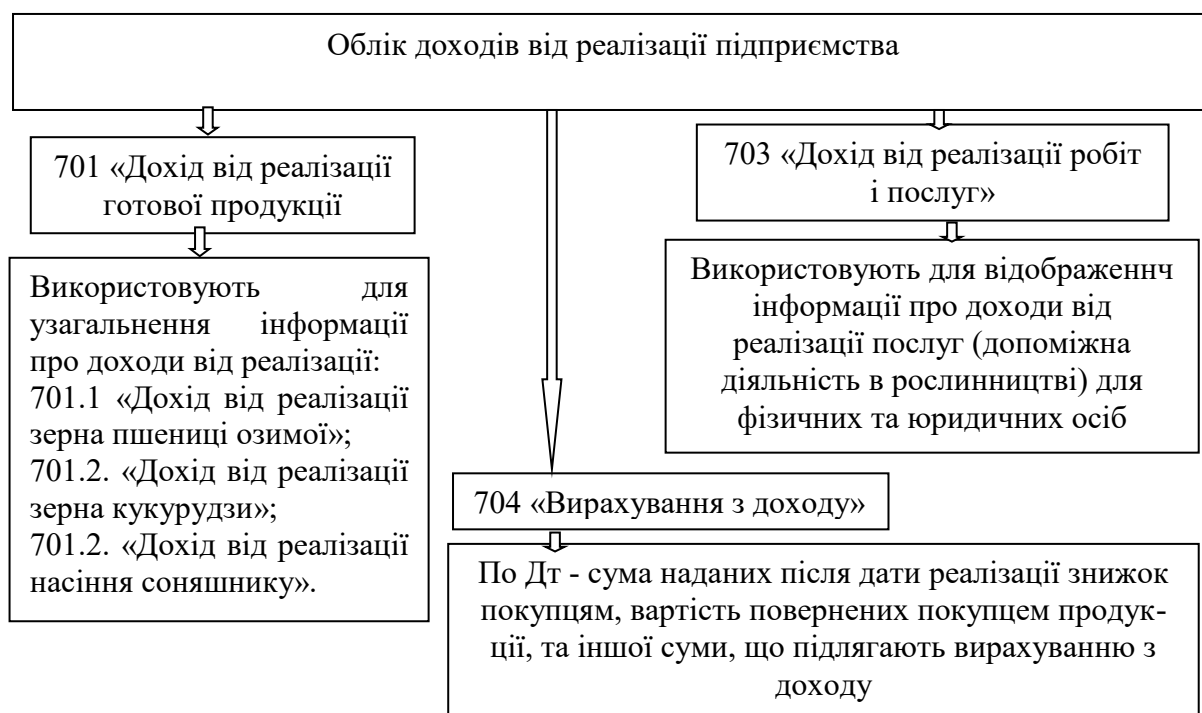

Рис. 2.4. Загальна схема обліку доходів від реалізації на підприємстві

Розрахунки здійснюються як на умовах передоплати, так і післяоплати, а також за фактично наданими послугами. Розглянемо на умовних прикладах порядок відображення в обліку таких операцій.

Ситуація 1. Реалізація насіння соняшнику на умовах передоплати (ставка ПДВ – 14%). У листопаді 2024 року підприємство уклало договір купівлі-продажу з ТОВ «Агро-Світ Полтавщина» на постачання насіння соняшнику, у тому числі ПДВ. Згідно з умовами договору, покупець здійснює передоплату до відвантаження продукції. Такий підхід є вигідним для господарства, оскільки дає змогу зменшити ризик неплатежів, забезпечити стабільність грошового потоку та підтримати ліквідність у період активної реалізації сільськогосподарської продукції. Отримання авансу супроводжується нарахуванням податкового зобов'язання з ПДВ та відображенням суми в обліку. Після фактичного відвантаження насіння здійснюється закриття

авансових розрахунків і визнання доходу від реалізації. Відповідні бухгалтерські записи наведено у табл. 2.8.

Таблиця 2.8

Кореспонденція рахунків за операцією реалізації насіння соняшнику на умовах передоплати

Зміст операції	Дт	Кт	Сума, грн	Примітка
Отримано передоплату від покупця	311	681	240 000	передоплата за партію насіння
Визначено податкове зобов'язання з ПДВ (14%)	643	641	29 473	нараховано ПДВ з авансу
Відвантажено соняшник покупцю	361	701	210 527	на суму без ПДВ
Списано собівартість реалізованої продукції	901	27	145 000	за даними аналітичного обліку
Відображено фінансовий результат	701, 901	791	-	закриття рахунків доходів і витрат

Ситуація 2. Реалізація насіння ріпаку на умовах післяоплати (ставка ПДВ – 14%).

У серпні 2024 року підприємство здійснило поставку насіння ріпаку покупцю ТОВ «Зерно-Трейд Україна» на суму 285 960 грн, у тому числі ПДВ – 35 160 грн (14%).

Згідно з умовами укладеного договору, оплата проводиться після відвантаження продукції протягом 20 календарних днів.

Така форма розрахунків застосовується щодо постійних партнерів господарства, із якими сформовано довірчі взаємовідносини та налагоджено стабільний збут сільськогосподарської продукції. Умови післяоплати сприяють розширенню ринків збуту та збільшенню обсягів реалізації, проте вимагають постійного моніторингу стану дебіторської заборгованості, дотримання строків оплати й оперативного реагування у разі прострочення платежів.

Операції з реалізації ріпаку відображаються у бухгалтерському обліку відповідно до вимог П(С)БО 15 «Дохід» і П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість», що забезпечує достовірність фінансових результатів та контроль за своєчасністю розрахунків із контрагентами.

Відповідні бухгалтерські записи наведено у табл. 2.9.

Таблиця 2.9

**Кореспонденція рахунків за операцією реалізації насіння ріпаку на умовах
післяоплати**

Зміст операції	Дт	Кт	Сума, грн	Примітка
Відвантажено ріпак покупцю (з ПДВ 14%)	361	701	285 960	за накладною та договором
Нараховано ПДВ з реалізації	701	641	35 160	відображено податкове зобов'язання
Списано собівартість реалізованої продукції	901	27	190 000	відповідно до калькуляції
Отримано оплату від покупця на поточний рахунок	311	361	285 960	оплата після постачання

Ситуація 3. Надання послуг зі збирання врожаю населенню (без ПДВ). Одним із важливих напрямів діяльності підприємства є надання сільськогосподарських послуг населенню, зокрема послуг зі збирання врожаю зернових та технічних культур. Такі операції мають допоміжний характер, але забезпечують додаткове джерело доходів та підвищують рівень завантаженості техніки у міжсезонний період.

Відповідно до чинного податкового законодавства, операції з надання послуг населенню не підлягають оподаткуванню ПДВ, тому розрахунки за ними здійснюються у повній сумі вартості послуг без нарахування податкових зобов'язань. Оплата може проводитися готівкою через касу підприємства або безготівковим переказом на банківський рахунок.

Такі операції супроводжуються оформленням акта виконаних робіт, у якому фіксується обсяг і вартість наданих послуг, а також первинних документів, що підтверджують витрати (відомості нарахування заробітної плати, акти списання пального, нарахування амортизації тощо).

Надання послуг населенню відображається у бухгалтерському обліку на рахунках класу 7 «Доходи від реалізації» та класу 9 «Витрати діяльності» відповідно до П(С)БО 15 «Дохід» і П(С)БО 16 «Витрати». Це дозволяє забезпечити прозорість фінансових результатів і контролювати ефективність допоміжної діяльності господарства.

Таблиця 2.10

Кореспонденція рахунків за операцією надання послуг зі збирання врожаю населенню

Зміст операції	Дт	Кт	Сума, грн	Примітка
Надано послуги зі збирання врожаю	361	703	25 000	згідно з актом виконаних робіт
Списано витрати на виконання послуг	903	231, 661, 203	17 500	паливо, оплата праці, амортизація
Отримано оплату від замовника	301	361	25 000	готівковий розрахунок через касу

Ситуація 4. Надання транспортних послуг контрагентам (ставка ПДВ – 20%). Підприємство у процесі своєї діяльності активно використовує власний автопарк, який складається з вантажних автомобілів і спеціалізованої техніки. Завдяки цьому господарство має можливість не лише забезпечувати власні потреби у транспортуванні зернових культур, добрив і матеріалів, але й надавати транспортні послуги іншим аграрним підприємствам і партнерам.

Такі послуги оформлюються на підставі договорів перевезення та актів виконаних робіт, що підтверджують факт надання послуг і є підставою для нарахування доходу. Операції з надання транспортних послуг є об'єктом оподаткування ПДВ за ставкою 20%, що потребує належного оформлення податкової накладної та своєчасного відображення податкових зобов'язань у бухгалтерському обліку.

Отримання додаткового доходу від транспортних послуг сприяє ефективнішому використанню технічного потенціалу підприємства, зниженню витрат на утримання автопарку та підвищенню загальної рентабельності діяльності. Витрати, пов'язані з наданням послуг, включають вартість пального, ремонтних робіт, оплату праці водіїв та амортизацію техніки, що відображаються відповідно до вимог П(С)БО 16 «Витрати». Таким чином, надання транспортних послуг контрагентам дозволяє господарству диверсифікувати джерела доходів, забезпечити стаке завантаження техніки та підвищити конкурентоспроможність підприємства на регіональному ринку

сільськогосподарських послуг.

Таблиця 2.11

**Кореспонденція рахунків за операцією надання транспортних послуг
контрагентам**

Зміст операції	Дт	Кт	Сума, грн	Примітка
Виконано перевезення сільськогосподарської техніки	361	703	30 000	згідно з актом виконаних робіт
Нараховано ПДВ 20%	703	641	5 000	податкова накладна
Списано витрати на надання послуг	903	203, 231	19 000	витрати на пальне, ремонт, оплату праці
Отримано оплату від замовника	311	361	35 000	оплата за надані послуги

Узагальнюючи, на підприємстві облік розрахунків із покупцями та замовниками організовано таким чином, щоб забезпечити контроль за дебіторською заборгованістю, прозорість руху коштів і достовірність фінансової звітності. Використання різних форм оплати - передоплата, післяоплата та готівковий розрахунок за послуги - дозволяє оптимізувати грошові потоки, зміцнюючи фінансову стійкість підприємства.

Організація обліку розрахунків із покупцями та замовниками на підприємстві забезпечує не лише оперативний контроль за станом дебіторської заборгованості, а й формування достовірної інформації для складання фінансової звітності. Згідно з вимогами Національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку, фермерське господарство подає Баланс (форма № 1-м) та Звіт про фінансові результати (форма № 2-м), які відображають підсумкові дані про фінансово-господарську діяльність.

Інформація про розрахунки з покупцями формується на підставі даних рахунку 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками» і систематизується в оборотно-сальдовій відомості. У Балансі (форма № 1-м) ці показники відображаються у складі поточних активів, у статті «Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги» (рядок 1125). Саме ця позиція показує суми, які господарство очікує отримати від покупців за реалізовану продукцію чи надані послуги. Її зростання може свідчити як про

розширення обсягів діяльності, так і про накопичення прострочених боргів, що потребує постійного моніторингу.

У Звіті про фінансові результати (форма № 2-м) дані щодо реалізації продукції та взаєморозрахунків з покупцями відображаються в рядках: «Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)» (рядок 2000) - формується за кредитом рахунку 70 після вирахування ПДВ; «Собівартість реалізованої продукції» (рядок 2050) - формується за дебетом рахунку 90; «Фінансовий результат від звичайної діяльності» (рядок 2290) - відображає кінцевий прибуток або збиток від операцій із покупцями та замовниками.

Таким чином, дані первинного та аналітичного обліку безпосередньо формують звітні показники, що характеризують не лише обсяг реалізації, а й ефективність управління дебіторською заборгованістю. Узгодженість між обліковими регістрами та звітністю забезпечується за допомогою внутрішнього контролю, який охоплює перевірку сальдо рахунків, зіставлення даних синтетичного й аналітичного обліку та коригування сум у разі виявлення розбіжностей.

Отже, облік і звітність на підприємстві взаємопов'язані єдиною системою: первинні документи формують підставу для бухгалтерських записів, бухгалтерські дані узагальнюються у звітності, а сама звітність слугує базою для прийняття управлінських рішень, аналізу ліквідності, платоспроможності та фінансових результатів підприємства.

2.3. Податкові аспекти обліку розрахунків з покупцями та замовниками

Податкові аспекти розрахунків із покупцями посідають важливе місце у системі фінансово-господарського управління фермерського господарства, оскільки безпосередньо впливають на формування доходів, прибутку та рівень

податкового навантаження. Правильна організація податкового обліку забезпечує не лише своєчасне виконання зобов'язань перед державою, а й дозволяє оптимізувати фінансові потоки, запобігаючи виникненню штрафних санкцій та податкових ризиків.

Підприємство здійснює податковий облік відповідно до Податкового кодексу України, а також норм чинного законодавства, що регулює діяльність сільськогосподарських товаровиробників. Господарство є платником як загальнодержавних податків (податок на додану вартість, податок на доходи фізичних осіб, військовий збір), так і місцевих податків і зборів (плата за землю, єдиний податок тощо).

Основними видами податкових зобов'язань, що пов'язані з операціями реалізації продукції, є податок на додану вартість (ПДВ).

У сфері взаєморозрахунків із покупцями податковий облік охоплює такі ключові елементи: визначення податкових зобов'язань з ПДВ на дату першої події (отримання передоплати або відвантаження продукції); формування податкового кредиту у випадку придбання матеріальних ресурсів для виробництва продукції; відображення доходів і витрат у податковому обліку відповідно до принципу нарахування; облік податкових різниць, які виникають унаслідок відмінностей між бухгалтерськими та податковими правилами визнання доходів і витрат.

Система податкового обліку на підприємстві побудована на принципах прозорості, законності та узгодженості з бухгалтерськими даними. Це дозволяє господарству не лише дотримуватися вимог податкового законодавства, а й ефективно управляти фінансовими ресурсами, мінімізуючи ризики та підтримуючи стабільний рівень платоспроможності.

Операції з продажу сільськогосподарської продукції за ставкою 14 % дають можливість зменшити податкове навантаження на підприємство, залишаючи більшу частину прибутку у його розпорядженні. Водночас операції зі ставкою 20 % забезпечують надходження податку до бюджету у повному

обсязі, що підтверджує прозорість діяльності та дисциплінованість платника податків.

Таблиця 2.12

**Журнал реєстрації господарських операцій з реалізації продукції
підприємства із нарахуванням ПДВ**

Зміст господарської операції	Первинні документи	Сума без ПДВ, грн	Ставка ПДВ, %	Сума ПДВ, грн	Загальна сума, грн	Кореспонденція рахунків
Реалізація насіння соняшнику покупцю за умовами передоплати	Договір купівлі-продажу, податкова накладна №01, видаткова накладна №15	120 000	14	16 800	136 800	Дт 311 Кт 681; Дт 643 Кт 641
Реалізація насіння ріпаку за умовами післяоплати	Договір купівлі-продажу, видаткова накладна №22, податкова накладна №03	90 000	14	12 600	102 600	Дт 361 Кт 701; Дт 643 Кт 641
Надання послуг зі збирання врожаю населенню (без ПДВ)	Акт виконаних робіт №18	8 500	-	-	8 500	Дт 377 Кт 703
Надання транспортних послуг контрагенту	Договір №12, акт №19, податкова накладна №05	10 000	20	2 000	12 000	Дт 361 Кт 703; Дт 703 Кт 641
Реалізація вторинної сировини (відходи насіння)	Накладна №27, податкова накладна №06	5 000	20	1 000	6 000	Дт 361 Кт 712; Дт 712 Кт 641

Усі операції з реалізації продукції рослинництва, зокрема зернових культур, насіння соняшнику та ріпаку, а також із надання послуг

транспортування й виконання сільськогосподарських робіт, підлягають обов'язковому відображенню у податковій звітності підприємства та включаються до декларації з ПДВ.

Для забезпечення повного контролю за формуванням податкових зобов'язань і своєчасної реєстрації податкових документів у господарстві ведеться Реєстр податкових накладних, який слугує проміжною ланкою між бухгалтерським і податковим обліком. Такий реєстр дає змогу систематизувати інформацію за покупцями, датами операцій, сумами постачання та нарахованим ПДВ, що забезпечує прозорість розрахунків і мінімізує ризик помилок при заповненні декларації.

Таблиця 2.13

Порядок формування Реєстру податкових накладних (розділ І. Податкові зобов'язання) підприємства

Покупець (ПН або умовний ПН)	№ податкової накладної, дата	Обсяг постачання (без ПДВ), грн	Сума ПДВ (14 %), грн	Сума ПДВ (20 %), грн	Примітка (вид операції)
ТОВ «Агро-Трейд Полтавщина» (ПН 1234567890)	№ 01 від 05.03.2024	120 000	16 800	—	Реалізація насіння соняшнику (передоплата)
ТОВ «Ріпак-Експорт» (ПН 3456789012)	№ 03 від 18.04.2024	90 000	12 600	—	Реалізація ріпаку (післяоплата)
ФОП Коваленко І. О. (ПН 8765432109)	№ 05 від 10.05.2024	10 000	—	2 000	Надання транспортних послуг
ПП «Сервіс-Агро» (ПН 9087654321)	№ 06 від 25.05.2024	5 000	—	1 000	Реалізація вторинної сировини
Населення (умовний ПН 4000000000000)	—	8 500	—	—	Послуги зі збирання врожаю (без ПДВ)

Реєстр дозволяє оперативно відслідковувати обсяги реалізації за кожним контрагентом, контролювати правильність застосування ставок ПДВ (14 % і 20 %) та своєчасність реєстрації податкових накладних у Єдиному реєстрі

податкових накладних (ЄРПН). Дані цього реєстру узагальнюються наприкінці звітного періоду і слугують підставою для заповнення розділу I декларації з ПДВ «Податкові зобов'язання», що формує загальну суму податку до сплати або відшкодування.

Такий підхід забезпечує узгодженість показників бухгалтерського обліку, податкових реєстрів і звітності, а також підвищує рівень податкової дисципліни й довіри з боку контролюючих органів.

Аналіз структури операцій, наведених у реєстрі податкових накладних підприємства, показує, що переважна частка реалізації припадає на продукцію рослинництва, оподатковувану за зниженою ставкою 14 %. Такий підхід є економічно доцільним, оскільки дозволяє зменшити податкове навантаження на підприємство, підвищити рентабельність виробництва та залишити більшу частину прибутку у його розпорядженні для розвитку матеріально-технічної бази.

Водночас операції, що обкладаються за ставкою 20 %, - переважно послуги з транспортування, реалізація вторинної сировини та допоміжні роботи - формують стабільне джерело бюджетних надходжень і свідчать про диверсифікацію діяльності господарства. Їхня наявність підвищує фінансову стійкість підприємства, забезпечуючи додаткові грошові потоки у міжсезонний період.

Поєднання двох ставок оподаткування сприяє балансуванню між прибутковістю та фіскальними вимогами, дозволяє підтримувати конкурентоспроможність продукції на внутрішньому ринку та забезпечує прозорість розрахунків із бюджетом. Завдяки такій податковій структурі підприємство може ефективно управляти своїми фінансовими ресурсами, своєчасно виконувати податкові зобов'язання та підтримувати стабільний рівень ліквідності й ділової репутації.

В умовах постійних змін податкового законодавства та зростання кількості ризикових операцій особливої ваги набуває моніторинг податкової

надійності контрагентів. Навіть за наявності належного документального оформлення, підприємства можуть зіткнутися з проблемами блокування податкових накладних, несвоєчасного відшкодування ПДВ або судових спорів із контролюючими органами. Саме тому на підприємстві доцільно запровадити внутрішній інструмент податкового контролю - форму “Реєстр податкового моніторингу договорів з покупцями та замовниками”.

Такий документ дозволяє не лише фіксувати господарські операції, а й оцінювати контрагентів за критеріями ризиковості, аналізуючи їхню поведінку у сфері податкових розрахунків. Це забезпечує превентивний підхід до управління податковими ризиками та сприяє своєчасному прийняттю управлінських рішень.

Таблиця 2.14

Форма “Реєстру податкового моніторингу договорів з покупцями та замовниками” на підприємстві

Назва покупця / контрагента	Номер і дата договору	Сума договору, грн	Строк оплати	Фактична дата оплати
1	2	3	4	5
ТОВ «Агро-Трейд Полтавщина»	№15 від 05.03.2024	120 000	15.03.2024	14.03.2024
ТОВ «Ріпак-Експорт»	№22 від 18.04.2024	90 000	18.05.2024	28.05.2024
ФОП Коваленко І. О.	№12 від 10.05.2024	10 000	20.05.2024	20.05.2024
ПП «Сервіс-Агро»	№08 від 25.05.2024	5 000	05.06.2024	20.06.2024
Населення (умовний контрагент)	-	8 500	Оплата готівкою	10.06.2024

Продовж. табл. 2.14

Відхилення, днів	Наявність податкового боргу	Статус платника ПДВ	Судові спори / перевірки	Рівень ризику*
6	7	8	9	10
-1	Відсутній	Платник ПДВ	Немає	Низький
+10	Відсутній	Платник ПДВ	Немає	Середній
0	Відсутній	Не платник ПДВ	Немає	Низький
+15	Є (3 500 грн)	Платник ПДВ	Немає	Високий
0	Відсутній	Не платник ПДВ	—	Низький

Рівень ризику визначається за внутрішньою шкалою: низький (0–5 днів), середній (6–10 днів), високий (понад 10 днів) або за наявності податкового боргу чи судових спорів.

Впровадження форми “Реєстру податкового моніторингу договорів з покупцями та замовниками” на підприємстві забезпечує прозорість і превентивний контроль за взаєморозрахунками, підвищує достовірність податкових даних та дозволяє своєчасно виявляти потенційно ризикових партнерів.

Регулярний аналіз даних реєстру сприяє оптимізації договірної політики, запобігає фінансовим втратам через прострочення платежів і допомагає підтримувати належний рівень податкової дисципліни. Такий підхід поєднує бухгалтерські, аналітичні та управлінські функції, перетворюючи облік на активний інструмент управління податковими ризиками й зміцнення фінансової безпеки господарства.

РОЗДІЛ 3

АУДИТ РОЗРАХУНКІВ З ПОКУПЦЯМИ ТА ЗАМОВНИКАМИ

3.1. Мета, завдання та нормативно-інформаційне забезпечення аудиту розрахунків з покупцями та замовниками

Розрахунки з покупцями та замовниками є однією з найбільш відповідальних ділянок обліку, адже саме вони формують грошові надходження, прибутковість і фінансову стійкість підприємства. Від достовірності обліку таких операцій залежить правильність визначення фінансових результатів, своєчасність податкових розрахунків і довіра контрагентів. Тому аудит розрахунків з покупцями та замовниками відіграє важливу роль у забезпеченні фінансової дисципліни, мінімізації ризиків неплатежів і виявленні можливих зловживань або помилок у системі обліку.

Значення аудиту полягає не лише у перевірці правильності записів у бухгалтерських регістрах, а й у комплексній оцінці стану дебіторської заборгованості, ефективності договірної політики, своєчасності розрахунків і дотримання законодавчих вимог. Проведення такого аудиту забезпечує керівництво господарства об'єктивною інформацією про фінансову дисципліну контрагентів, дозволяє виявити внутрішні резерви для підвищення ліквідності та запобігти фінансовим ризикам.

Метою аудиту розрахунків з покупцями та замовниками на підприємстві є перевірка правильності, законності, повноти та своєчасності відображення розрахункових операцій, визначення достовірності даних бухгалтерського обліку й фінансової звітності, а також оцінка стану внутрішнього контролю за дебіторською заборгованістю.

Для досягнення цієї мети аудит передбачає виконання таких завдань:

- перевірити відповідність оформлення первинних документів вимогам чинного законодавства;

- встановити достовірність даних синтетичного й аналітичного обліку за рахунками 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками» і 37 «Розрахунки з різними дебіторами»;

- оцінити реальність дебіторської заборгованості, своєчасність її погашення та правильність створення резервів сумнівних боргів;

- перевірити дотримання договірної дисципліни, своєчасність пред'явлення претензій і списання безнадійних боргів;

- перевірити правильність формування податкових зобов'язань і відображення операцій з покупцями у звітності з ПДВ;

- оцінити ефективність внутрішнього контролю за розрахунками, наявність заходів щодо запобігання шахрайству та зловживанням.

Нормативно-інформаційне забезпечення аудиту розрахунків з покупцями та замовниками базується на системі законодавчих актів, стандартів і внутрішніх документів підприємства, які регламентують порядок ведення обліку, формування звітності та проведення аудиторських процедур:

1. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» визначає правові засади регулювання бухгалтерського обліку та фінансової звітності, встановлює принципи достовірності, повноти та порівнянності фінансових даних. У процесі аудиту саме цей закон є базовим орієнтиром для оцінки дотримання підприємством облікової дисципліни.

2. Податковий кодекс України регламентує порядок оподаткування господарських операцій, зокрема реалізації товарів, робіт і послуг, формування податкового кредиту та зобов'язань із ПДВ. Для аудитора цей документ є джерелом перевірки законності відображення податкових наслідків у бухгалтерському обліку та звітності.

3. Закон України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» визначає правові засади проведення аудиту, вимоги до незалежності аудитора, порядок документування аудиторських процедур і формування висновку. Він забезпечує нормативну основу для організації

перевірки та формування аудиторського звіту.

4. Національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку (НП(С)БО)

- це основа для ведення обліку і складання фінансової звітності:

- 10 «Дебіторська заборгованість» встановлює правила визнання, оцінки та обліку дебіторської заборгованості, а також порядок створення резерву сумнівних боргів;

- 15 «Дохід» регулює умови визнання доходів від реалізації продукції, робіт і послуг, що безпосередньо впливають на коректність розрахунків із покупцями;

- 16 «Витрати» визначає принципи відображення витрат, пов'язаних із реалізацією, що дозволяє перевірити повноту формування фінансового результату.

5. Міжнародні стандарти аудиту (МСА) забезпечують єдині методологічні підходи до проведення аудиторських перевірок і формування аудиторського судження:

- 200 «Загальні цілі незалежного аудитора та проведення аудиту відповідно до МСА» визначає цілі аудитора та принципи професійного скептицизму при перевірці фінансової звітності;

- 315 «Ідентифікація та оцінка ризиків суттєвих викривлень» встановлює порядок виявлення ризиків у системі обліку, у тому числі за розрахунками з покупцями;

- 330 «Аудиторські процедури у відповідь на оцінені ризики» регламентує дії аудитора після оцінювання ризиків, зокрема застосування тестів контролю й процедур по суті для перевірки достовірності даних.

Важливим елементом нормативно-інформаційного забезпечення аудиту розрахунків з покупцями та замовниками є внутрішні документи підприємства, що визначають порядок обліку, контролю та підтвердження господарських операцій. На підприємстві до таких джерел належать:

1. Внутрішні регламенти підприємства, до яких належать облікова

політика, договори з покупцями, реєстри розрахунків, акти звірки взаєморозрахунків. Вони визначають методологію обліку, порядок оформлення первинних документів, строки проведення звірок і правила узгодження взаємних зобов'язань. Ці документи мають безпосереднє значення для аудитора, оскільки дозволяють оцінити рівень організації обліку та наявність внутрішнього контролю за розрахунками.

2. Первинні облікові документи, що підтверджують господарські операції: договори купівлі-продажу, рахунки-фактури, товарно-транспортні накладні, видаткові накладні, касові ордери, банківські виписки, податкові накладні, акти приймання-передачі робіт і послуг. Саме ці документи є основою перевірки реальності дебіторської заборгованості та достовірності відображення операцій у бухгалтерському обліку. Крім того, у процесі аудиту аналізуються облікові реєстри, що узагальнюють рух коштів і розрахунків, а також акти та довідки попередніх ревізій, які можуть свідчити про повторюваність певних порушень.

3. Регістри аналітичного обліку за рахунками бухгалтерського обліку - зокрема 301 «Готівка», 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками», 64 «Розрахунки за податками й платежами» та інші. Дані цих рахунків використовуються для звірки між бухгалтерськими записами та фактичними залишками, що дозволяє аудитору виявити помилки, невідповідності або потенційні ризики викривлення фінансових результатів.

4. Акти та довідки попередніх ревізій, аудиторські звіти, внутрішні звіти про перевірки, які узагальнюють результати контролю за попередні періоди. Вони дають змогу оцінити динаміку змін у системі обліку, виявити не виправлені помилки та визначити напрями підвищеної уваги під час поточного аудиту.

5. Дані фінансової звітності, зокрема ф. № м1, ф. № м2. Саме з них аудитор бере узагальнену інформацію для підтвердження правильності відображення розрахунків з покупцями, оцінки частки дебіторської

заборгованості у структурі активів і впливу цих показників на фінансову стійкість господарства.

6. Податкова звітність, яка включає декларацію з податку на додану вартість, податкові розрахунки з податку на прибуток і звіти про сплату єдиного внеску. Її аналіз дозволяє аудитору перевірити узгодженість бухгалтерських та податкових даних, виявити можливі розбіжності між обліком і звітністю, а також оцінити податкові ризики у сфері реалізації продукції.

Отже, аудит розрахунків із покупцями та замовниками на підприємстві є важливою складовою системи фінансового контролю, що спрямована на забезпечення достовірності звітності, своєчасності надходження коштів і підвищення фінансової дисципліни контрагентів. Результати аудиту дають змогу сформулювати практичні рекомендації щодо поліпшення організації обліку, зниження ризику утворення простроченої заборгованості та посилення економічної безпеки господарства.

3.2. Методика та техніка проведення аудиту розрахунків з покупцями та замовниками

Аудит розрахунків з покупцями та замовниками на підприємстві спрямований на перевірку достовірності відображення дебіторської заборгованості в обліку, правильності формування доходів і податкових зобов'язань, а також оцінку ефективності внутрішнього контролю за розрахунковими операціями. Методика аудиту базується на поєднанні документальних, аналітичних та контрольних процедур, що забезпечують повноту і точність перевірки всіх етапів руху коштів від моменту відвантаження продукції до її оплати.

Проведення аудиту доцільно здійснювати у кілька послідовних етапів:

1. Підготовчий етап. На цьому етапі аудитор ознайомлюється з

особливостями діяльності фермерського господарства, структурою розрахунків, системою внутрішнього контролю, обліковою політикою та договірною базою. Проводиться попередня оцінка рівня суттєвості й аудиторського ризику, визначаються основні ділянки перевірки. Для цього аудитор аналізує баланс, звіт про фінансові результати, оборотно-сальдову відомість за рахунком 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками», акти звірки взаєморозрахунків та реєстри податкового обліку. Особлива увага приділяється клієнтам із простроченою або сумнівною заборгованістю.

2. Основний етап - документальна перевірка. На цьому етапі здійснюється дослідження правильності оформлення та відображення операцій із реалізації продукції у бухгалтерському обліку. У процесі документальної перевірки аудитор зосереджується на достовірності відображення розрахункових операцій, їх документальному підтвердженні та відповідності вимогам чинного законодавства. Особливу увагу приділяють правильності оформлення договорів, своєчасності реєстрації податкових накладних, відповідності бухгалтерських записів даним звітності та дотриманню строків розрахунків із покупцями. Результати перевірки дозволяють своєчасно виявити помилки, що можуть вплинути на фінансові результати та податкові зобов'язання підприємства.

Таблиця 3.1

Методичні прийоми аудиту розрахунків з покупцями та можливі наслідки виявлених порушень на підприємстві

Напрямок перевірки	Метод аудиту	Типові помилки	Наслідки
1	2	3	4
Перевірка договорів із покупцями	Аналіз змісту договорів, звірка умов постачання, строків і сум	Відсутність обов'язкових реквізитів, помилки у строках чи цінах, невідповідність умов оплати	Невизнання операції контролюючими органами, фінансові санкції, спотворення даних обліку
Перевірка первинних документів (накладних, актів, виписок)	Формальна та арифметична перевірка	Розбіжності між кількістю, сумами або датами; відсутність підписів або печаток	Недостовірність даних обліку, проблеми при податковій перевірці

Продовж. табл. 3.1

1	2	3	4
Зіставлення первинних документів із записами в облікових реєстрах	Аналітична звірка, тестування облікових записів	Неповне або подвійне відображення операцій, порушення хронології записів	Викривлення фінансових результатів, неточність звітності
Перевірка правильності нарахування ПДВ і формування податкових зобов'язань	Арифметична перевірка, звірка з декларацією з ПДВ	Невірне визначення бази оподаткування, помилки в ставках, несвоєчасна реєстрація податкових накладних	Податкові донарахування, штрафи, блокування податкового кредиту
Аналіз дотримання строків розрахунків і претензійної роботи	Аналітична перевірка, аналіз строків дебіторської заборгованості	Несвоєчасне пред'явлення претензій, відсутність контролю за платежами	Зростання простроченої заборгованості, ризик неповернення коштів
Оцінка правильності списання безнадійної заборгованості	Перевірка обґрунтованості резервів сумнівних боргів, аналіз документів на списання	Відсутність підтверджувальних документів або помилкове списання	Викривлення фінансових результатів, претензії контролюючих органів
Перевірка дотримання договірної дисципліни	Аналіз виконання умов договорів і наявності штрафних санкцій	Відсутність санкцій за прострочення, неактуальні або не поновлені договори	Втрата доходів, зниження фінансової дисципліни контрагентів

Узагальнюючи наведені дані, слід зазначити, що найбільшу кількість порушень під час аудиту розрахунків з покупцями спричиняють недоліки в оформленні первинних документів, помилки при нарахуванні ПДВ та несвоєчасність розрахунків. Такі недоліки підвищують ризик фінансових втрат і податкових санкцій, тому системний контроль і регулярна звірка даних є необхідною умовою достовірності обліку та фінансової стабільності на підприємстві.

3. Аналітичний етап. У процесі аудиту розрахунків з покупцями та замовниками особлива увага приділяється проведенню аналітичних процедур, які дають змогу глибше оцінити фінансовий стан підприємства та своєчасність виконання контрагентами своїх зобов'язань. Аудитор здійснює порівняльний

аналіз динаміки дебіторської заборгованості за кілька звітних періодів (2–3 роки), що дозволяє виявити тенденції її зростання або зменшення, а також оцінити вплив цих змін на ліквідність і платоспроможність підприємства.

Додатково аналізується частка простроченої заборгованості у загальному обсязі, що є індикатором ефективності розрахункової дисципліни. Важливим показником виступає оборотність дебіторської заборгованості, яка визначається як у днях, так і у вигляді коефіцієнтів, - її зниження свідчить про уповільнення грошових надходжень і потенційні ризики дефіциту обігових коштів.

Не менш суттєвим є співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості, що характеризує баланс зобов'язань і вимог підприємства: перевищення дебіторської заборгованості може сигналізувати про низьку ефективність політики інкасації. Додатково аудитор встановлює кореляцію між обсягом реалізації та сумою дебіторської заборгованості, аби з'ясувати, чи відповідає динаміка продажів темпам надходження коштів.

Такі аналітичні процедури дозволяють не лише оцінити якість дебіторської заборгованості, а й своєчасно виявити ризики її знецінення, заниження резервів сумнівних боргів або викривлення фінансових результатів. Результати аналізу використовуються для формування аудиторських висновків і рекомендацій щодо вдосконалення системи розрахунків підприємства. Для детального оцінювання стану розрахунків з покупцями аудитор аналізує склад і структуру дебіторської заборгованості у динаміці.

Такий аналіз дає змогу визначити, наскільки ефективно підприємство управляє розрахунками, чи не відбувається накопичення прострочених сум, а також як змінюється співвідношення між поточною та сумнівною заборгованістю.

У таблиці 3.2 наведено узагальнені дані про динаміку дебіторської заборгованості підприємства за 2022–2024 рр., що дозволяють простежити тенденції її зростання або скорочення, оцінити структуру за видами боржників і визначити її вплив на ліквідність та фінансову стабільність господарства.

Таблиця 3.2

**Динаміка та структура дебіторської заборгованості
підприємства за 2022 – 2024 рр. (станом на кінець року)**

Види дебіторської заборгованості	2022 р.		2023 р.		2024 р.		Відхилення (+;-) 2024 р. до 2022 р.	
	сума, тис. грн	у % до суми	сума, тис. грн	у % до суми	сума, тис. грн	у % до суми	суми, тис. грн	у %
Дебіторська заборгованість за продукцію	4065,3	100	2598,1	90,2	3054,1	99,9	-1011,2	-24,9
Дебіторська заборгованість за розрахунками:								
З бюджетом	1,5	0,0	280,8	9,8	4,3	0,1	+2,8	У 2,9 р.
Всього	4066,8	100	2878,9	100	3058,4	100	-1008,4	-24,8

Проведений аудит дебіторської заборгованості підприємства засвідчив, що її структура є відносно стабільною, однак спостерігаються певні коливання, які потребують управлінської уваги.

Основну частину дебіторської заборгованості протягом досліджуваного періоду становлять розрахунки за реалізовану продукцію - від 90 до 100 % загального обсягу. Це свідчить про те, що головним джерелом виникнення дебіторки є операційна діяльність господарства, пов'язана з продажем зернових культур та іншої сільськогосподарської продукції.

Незважаючи на незначне зниження обсягів у 2023 р., у 2024 р. заборгованість знову зросла до 3054,1 тис. грн, що може бути наслідком відстрочених платежів за окремими договорами або сезонних коливань розрахунків.

Натомість дебіторська заборгованість за розрахунками з бюджетом має несуттєву питому вагу (до 0,1 %), однак її різке зростання у 2023 р. свідчить про можливі затримки з відшкодуванням податкових сум або коригування податкових зобов'язань. У 2024 р. цей показник стабілізувався, що вказує на відновлення нормальної взаємодії з фіскальними органами.

У цілому аудитор відзначає зменшення загального обсягу дебіторської заборгованості на 1008,4 тис. грн (-24,8 %) у порівнянні з 2022 р., що можна

розцінювати позитивно, адже це свідчить про поліпшення стану розрахунків із покупцями, підвищення їх платіжної дисципліни та ефективніше управління грошовими потоками. Водночас необхідно забезпечити постійний моніторинг динаміки дебіторки, щоб запобігти виникненню прострочених боргів і не допустити зниження фінансових результатів у майбутніх періодах.

Для забезпечення об'єктивної оцінки фінансової рівноваги підприємства аудитор проводить порівняльний аналіз дебіторської та кредиторської заборгованості, який дозволяє визначити збалансованість взаємних зобов'язань і оцінити, чи не перевищують вимоги господарства його боргові зобов'язання перед іншими суб'єктами.

Такий аналіз має важливе значення для оцінювання ліквідності, платоспроможності та фінансової стійкості, оскільки саме співвідношення цих показників свідчить про ефективність управління оборотним капіталом.

Таблиця 3.3

Порівняльний аналіз дебіторської та кредиторської заборгованості підприємства за 2022 – 2024 рр., тис. грн (станом на кінець року)

Види заборгованості	Дебі- торська	Креди- торська	Перевищення заборгованості	
			дебіторської	кредиторської
2022 р.				
За товари, роботи та послуги	4065,3	-	+4065,3	-
З бюджетом	1,5	65,9	-	+64,4
Всього	4066,8	65,9	+4000,9	-
2023 р.				
За товари, роботи та послуги	2598,1	-	+2598,1	-
З бюджетом	280	9,6	+270,4	-
Всього	2878,1	9,6	+2868,5	-
2024 р.				
За товари, роботи та послуги	3504,1	-	+3504,1	-
З бюджетом	4,3	106,7	-	+102,4
Зі страхування	-	2,2	-	+2,2
З оплати праці	-	6,2	-	+6,2
Всього	3508,4	115,1	+3393,3	-

Проведений аудиторський аналіз співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості на підприємстві за 2022–2024 рр. свідчить про стійку перевагу дебіторської заборгованості над кредиторською, що є ознакою

платоспроможності та достатнього рівня фінансової незалежності підприємства.

У 2022 р. перевищення дебіторської заборгованості над кредиторською становило 4 000,9 тис. грн, що зумовлено значними сумами, пов'язаними з реалізацією продукції, тоді як обсяг зобов'язань перед бюджетом був незначним.

У 2023 р. співвідношення ще більше покращилося: дебіторська заборгованість зменшилася, але кредиторська скоротилася ще суттєвіше, що забезпечило позитивне сальдо на рівні 2 868,5 тис. грн. Це свідчить про ефективне управління розрахунками та високий рівень виконання платіжних зобов'язань.

У 2024 р. ситуація загалом збереглася позитивною, хоча обсяг кредиторської заборгованості зріс до 115,1 тис. грн через появу нових зобов'язань - зі страхування та оплати праці.

Водночас перевищення дебіторської заборгованості залишилося значним - 3 393,3 тис. грн, що характеризує господарство як фінансово стійке, з достатнім запасом ліквідних вимог над короткостроковими боргами.

З точки зору аудитора, така динаміка свідчить про ефективну політику управління дебіторсько-кредиторськими розрахунками, однак господарству варто зберігати баланс між ними, щоб уникнути надмірної концентрації коштів у дебіторці та забезпечити швидке перетворення вимог у реальні надходження грошових коштів.

Для більш глибокої характеристики ефективності управління розрахунками з покупцями аудитор проводить комплексну аналітичну оцінку дебіторської заборгованості, яка поєднує динамічні, структурні та якісні показники.

Такий підхід дозволяє не лише зафіксувати зміни у величині заборгованості, а й визначити її вплив на фінансові результати, швидкість обігу коштів і рівень кредитних ризиків контрагентів.

Таблиця 3.4

**Комплексна аналітична оцінка стану дебіторської заборгованості
підприємства за 2022–2024 рр.**

Показники	Роки			Відхилення (+;-) 2024 р. до 2022 р.	
	2022	2023	2024	абсолютне	відносне, %
1. Коефіцієнт обертання дебіторської заборгованості	5,112	9,283	12,286	+7,174	x
2. Тривалість одного обороту (середній період повернення) дебіторської заборгованості, днів	70	39	29	-41	-58,6
3. Питома вага дебіторської заборгованості в майні, %	14,6	10,2	10,1	-4,5	-30,8
4. Питома вага поточної дебіторської заборгованості в оборотних активах, %	26	16,5	12,8	-13,2	x
5. Коефіцієнт співвідношення поточної дебіторської та кредиторської заборгованості	61,712	299,885	26,572	-35,140	x
6. Відношення дебіторської заборгованості до чистого доходу від реалізації, %	19,5	10,8	8,1	-11,4	x

Проведена аналітична перевірка динаміки ключових показників дебіторської заборгованості на підприємстві за 2022–2024 рр. свідчить про помітне покращення ефективності управління розрахунками з покупцями та замовниками.

По-перше, коефіцієнт обертання дебіторської заборгованості зріс із 5,112 до 12,286 разів, що означає майже 2,4-кратне прискорення обігу коштів у сфері розрахунків з контрагентами. Це є однозначним свідченням підвищення фінансової дисципліни покупців, ефективності контролю за платежами та правильного визначення умов відстрочення.

По-друге, період інкасації дебіторської заборгованості скоротився на 41 день (–58,6 %) - із 70 до 29 днів. Така динаміка вказує на своєчасність надходження коштів і зменшення ризику утворення прострочених боргів, що позитивно впливає на ліквідність підприємства.

По-третє, частка дебіторської заборгованості в загальному майні

зменшилася на 4,5 в.п. (до 10,1 %), а її частка в оборотних активах — із 26 % до 12,8 %, тобто майже удвічі. Це свідчить про зміцнення структури активів та зростання частки швидколіквідних ресурсів.

Водночас коефіцієнт співвідношення поточної дебіторської та кредиторської заборгованості суттєво знизився (із 61,7 до 26,6), що вказує на вирівнювання зобов'язань та більш стабільну фінансову позицію.

Також помітним є зменшення відношення дебіторської заборгованості до чистого доходу від реалізації на 11,4 %, що підтверджує скорочення частки відстрочених платежів у загальному обсязі виручки.

Результати аудиторського аналізу свідчать, що підприємство сформовано раціональну політику управління дебіторською заборгованістю, яка забезпечує швидке повернення коштів, мінімізацію кредитних ризиків і збереження фінансової гнучкості. Отже, підприємство характеризується високою якістю дебіторки та належним рівнем платіжної дисципліни контрагентів, що є позитивним чинником для його фінансової стійкості.

4. Етап оцінки внутрішнього контролю. Під час аудиту підприємства перевіряється ефективність функціонування внутрішньої системи контролю за розрахунками з покупцями та замовниками, оскільки саме від її надійності залежить достовірність фінансової звітності та своєчасність надходження коштів. Аудитор насамперед оцінює організацію обліку дебіторської заборгованості, визначає, чи призначена відповідальна особа за ведення розрахунків, як здійснюється контроль за термінами платежів та чи ведеться реєстр аналітичного обліку контрагентів.

Важливе місце у процедурі займає інвентаризація розрахунків, яка проводиться відповідно до вимог чинного законодавства. Під час інвентаризації перевіряється фактична наявність заборгованості, її документальне підтвердження, строки виникнення та обґрунтованість визнання боргів сумнівними або безнадійними. Особливу увагу аудитор приділяє звірці розрахунків із покупцями, яка проводиться шляхом взаємного підтвердження

сальдо заборгованості. Результати звірки оформлюються актами, що додаються до аудиторського дос'є.

Крім того, проводиться зустрічна перевірка - аудитор аналізує відповідність даних підприємства даним контрагентів за виписками банку, податковими накладними та актами приймання-передачі. Такий підхід дає змогу виявити можливі розбіжності, випадки подвійного відображення або несанкціонованого списання боргів.

У разі виявлення недоліків аудитор формулює рекомендації щодо підвищення ефективності контролю, зокрема впровадження реєстру податкового моніторингу договорів, удосконалення процедур погодження контрагентів, автоматизації звірок і претензійної роботи. Це дозволяє підвищити прозорість обліку розрахунків, зменшити ризики фінансових втрат і забезпечити достовірність звітних показників.

Перед складанням аудиторського висновку доцільним є узагальнення результатів інвентаризації розрахунків із покупцями та замовниками, яка є обов'язковим елементом контролю достовірності даних бухгалтерського обліку. Інвентаризація проводиться з метою підтвердження реальності сум дебіторської та кредиторської заборгованості, визначення безнадійних боргів, а також виявлення розбіжностей між даними підприємства й контрагентів.

На підприємстві така процедура здійснюється щороку перед складанням річної звітності. У процесі інвентаризації перевіряється правильність відображення розрахунків за договорами купівлі-продажу, актами виконаних робіт, податковими накладними, банківськими виписками. За кожним контрагентом проводиться звірка взаємних розрахунків, результати якої оформлюються актами інвентаризації.

Нижче наведено модельну ситуацію контролю розрахунків із покупцями та замовниками, яка відображає результати проведення інвентаризації дебіторської та кредиторської заборгованості підприємства станом на 31 грудня 2024 року (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Акт інвентаризації розрахунків з дебіторами і кредиторами (витяг)

Найменування контрагента	Види розрахунків	За даними обліку, тис. грн	За даними контрагента, тис. грн	Розбіжність (+,-)	Примітка (причина розбіжності або підтвердження)
ТОВ «Агро-Світ Полтавщина»	Реалізація зерна (кукурудза)	520,0	520,0	0	Підтверджено актом звірки
ФГ «Колос ЛТД»	Попередня оплата за соняшник	0	25,0	+25,0	Оплата наприкінці грудня, не відображена в обліку
ТОВ «Зерно-Трейд Україна»	Післяплата за пшеницю	340,5	340,5	0	Взаємні розрахунки підтверджено
ПП «Агро-Ресурс»	Розрахунки за ріпак	115,2	110,0	+5,2	Технічна помилка при внесенні даних
ТОВ «Олія-Плюс»	Послуги зі збирання врожаю	48,0	48,0	0	Без розбіжностей
Разом	-	1 023,7	1 043,5	+19,8	-

За результатами інвентаризації виявлено незначну розбіжність на суму 19,8 тис. грн, що зумовлена несвоєчасним відображенням оплати від одного з покупців та технічною помилкою в обліковому реєстрі. В цілому стан розрахунків із покупцями на підприємстві можна вважати задовільним, адже більшість контрагентів підтвердили правильність даних, а виявлені неточності не мають суттєвого впливу на достовірність фінансової звітності.

Для підтвердження достовірності розрахунків із контрагентами на підприємстві проводиться звірка взаємних розрахунків. Вона є важливою складовою аудиту, оскільки дозволяє встановити відповідність даних обліку обох сторін, своєчасно виявити розбіжності та усунути помилки у відображенні господарських операцій.

Нижче наведено приклади актів звірки, що підтверджують результати взаємних розрахунків між підприємством та його покупцями станом на кінець 2024 року.

Таблиця 3.6

Акт звірки розрахунків між ФГ та ТОВ (витяг)

Підтвердний документ	Сума, грн	За даними ФГ	За даними ТОВ	Розбіжності
Сальдо на 01.10.2024 р.	-	-	-	-
04.10.2024 р. Видаткова накладна № 315	56 200,00	-	-	56 200,00
20.10.2024 р. Платіжне доручення № 244	-	40 000,00	40 000,00	-
11.11.2024 р. Видаткова накладна № 368	32 500,00	-	-	32 500,00
Обороти за період	88 700,00	40 000,00	40 000,00	88 700,00
Сальдо на 30.11.2024 р.	48 700,00	-	-	48 700,00

Таблиця 3.7

Акт звірки взаєморозрахунків між ФГ та ТОВ за 2024 рік (витяг)

Дата	Документ	Дебет ФГ грн	Кредит, грн	Дата	Документ	Дебет ТОВ грн	Кредит, грн
Сальдо початкове	—	—	—	Сальдо початкове	—	—	—
15.02.2024	Реалізація зерна (накладна № 5)	43800,00	—	15.02.2024	Реалізація зерна (накладна № 5)	—	43 800,00
05.03.2024	Оплата на рахунок (платіж № 21)	—	43800,00	05.03.2024	Оплата на рахунок (платіж № 21)	43 800,00	—
20.08.2024	Реалізація послуг (акт № 14)	37200,00	—	20.08.2024	Реалізація послуг (акт № 14)	—	37 200,00
18.09.2024	Оплата на рахунок (платіж № 31)	—	37200,00	18.09.2024	Оплата на рахунок (платіж № 31)	37 200,00	—
Обороти за період		81000,00	81000,00			81 000,00	81 000,00

Результати звірок підтверджують, що взаєморозрахунки між підприємством та його покупцями ведуться належним чином, усі операції документально підтверджені, а відхилення відсутні. Це свідчить про ефективний внутрішній контроль, своєчасне відображення операцій у бухгалтерському обліку та дотримання умов договорів. Проведення регулярних

актів звірки є важливим елементом системи фінансової безпеки підприємства, оскільки дозволяє зменшити ризики прострочених платежів і помилок у звітності.

5. Узагальнення результатів аудиту. На завершальному етапі аудитор узагальнює отримані дані, оцінює вплив виявлених порушень на достовірність фінансової звітності та готує висновки щодо правильності обліку розрахунків з покупцями. За результатами перевірки формується аудиторський звіт, у якому зазначаються недоліки, причини їх виникнення та конкретні пропозиції щодо усунення.

Таким чином, методика аудиту розрахунків із покупцями та замовниками на підприємстві ґрунтується на системному аналізі первинних документів, регістрів бухгалтерського обліку, аналітичних показників і внутрішніх процедур контролю. Такий підхід забезпечує комплексну оцінку достовірності облікових даних, своєчасність розрахунків і рівень фінансової дисципліни контрагентів, що є необхідною умовою стабільного функціонування господарства.

З метою перевірки правильності відображення господарських операцій у бухгалтерському та податковому обліку підприємства було проведено моделювання аудиторської ситуації, спрямованої на виявлення можливих розбіжностей між даними обліку підприємства та вимогами чинного законодавства.

Ситуація. Під час аудиторської перевірки встановлено, що у процесі реалізації продукції (соняшнику та зернових культур) у бухгалтерському обліку було допущено помилку - податкове зобов'язання з ПДВ не було відображене в повному обсязі, що призвело до викривлення фінансових результатів. Результати перевірки узагальнено у таблиці 3.8.

Таблиця 3.8

Відомість бухгалтерських записів по реалізації продукції підприємства

За даними підприємства				За даними аудиту			
Зміст операції	Дт	Кт	Сума, грн	Зміст операції	Дт	Кт	Сума, грн
Відвантажено насіння сояшнику за собівартістю	901	27	42 000	Відвантажено насіння сояшнику за собівартістю	901	27	42 000
Оприбутковано виручку від реалізації сояшнику	36	701	52 000	Оприбутковано виручку від реалізації сояшнику	36	701	52 000
Надійшли кошти від покупця на поточний рахунок	31	36	52 000	Нараховано ПДВ (14%) на реалізовану продукцію	701	641	7 280
—	—	—	—	Надійшли кошти від покупця на поточний рахунок	31	36	52 00

У результаті аудиторської перевірки встановлено, що підприємство не відобразило податкове зобов'язання з ПДВ на суму 7 280 грн, що призвело до завищення фінансового результату. Вплив на фінансову звітність:

1. У Балансі (форма №1-м) необхідно збільшити суму рядка 1620 «Поточні зобов'язання за розрахунками з бюджетом» на 7 280 грн і відповідно зменшити нерозподілений прибуток на ту саму суму. При цьому валюта балансу не змінюється.

2. У Звіті про фінансові результати (форма №2-м) слід зменшити суму доходу від реалізації (рядок 2000) на 7 280 грн. Внаслідок цього скоротиться сума фінансового результату від операційної діяльності та чистого прибутку.

Фінансові наслідки для підприємства:

- недонараховане податкове зобов'язання з ПДВ – 7 280 грн;
- можливий штраф контролюючого органу (50%) – 3 640 грн;
- витрати на аудиторське виправлення (5%) – 364 грн;
- економічний ефект від своєчасного виявлення порушення аудитором становить 3 276 грн (3 640 – 364), що зменшує потенційні втрати підприємства.

Усі виявлені дії аудитора оформлюються у робочих документах, які

містять підтвердження виконаних процедур, результати тестів контролю, акти звірки та аналітичні таблиці. Ці матеріали є доказовою базою для формування аудиторського висновку і підтверджують належну якість проведеного контролю на підприємстві.

З метою підвищення ефективності аудиту на підприємстві запропоновано удосконалення методики перевірки розрахунків із покупцями та замовниками через запровадження внутрішнього робочого документа - «Аркуш аудиту розрахунків з покупцями і замовниками». Цей документ є інструментом систематизації контрольних процедур і забезпечує логічну послідовність дій аудитора - від первинного аналізу документів до узагальнення висновків.

«Аркуш аудиту» - табл. 3.9, включає такі основні розділи:

1. Перевірка первинних документів. На цьому етапі здійснюється звірка договорів купівлі-продажу, товарно-транспортних і видаткових накладних, актів виконаних робіт, податкових накладних, банківських виписок та інших підтвердних документів. Метою є встановлення правомірності операцій, наявності всіх необхідних реквізитів і відповідності даних обліку реальним господарським фактам.

2. Контроль відображення операцій у бухгалтерському обліку. Проводиться перевірка правильності кореспонденції рахунків (зокрема 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками», 70 «Доходи від реалізації», 64 «Розрахунки за податками і платежами», 90 «Собівартість реалізації», 93 «Витрати на збут»). Здійснюється звірка записів із головною книгою, журналами-ордерами та аналітичними відомостями для виявлення можливих помилок або розбіжностей.

3. Аналітична перевірка. На цьому етапі аудитор проводить аналіз динаміки та структури дебіторської заборгованості, визначає коефіцієнти її оборотності, середній строк погашення боргів, частку прострочених платежів і співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості. Такий аналіз

дозволяє оцінити ефективність управління розрахунками й ідентифікувати ризики неповернення боргів.

4. Підсумкова частина. У цьому розділі фіксуються виявлені порушення, неточності чи невідповідності, визначаються рівень аудиторського ризику та ступінь впливу виявлених відхилень на достовірність фінансової звітності. На основі отриманих результатів формулюється аудиторський висновок щодо стану обліку розрахунків і ефективності внутрішнього контролю.

Таблиця 3.9

Приклад заповнення аркуша аудиту розрахунків підприємства (фрагмент)

Етап перевірки	Перевірений документ	Виявлене порушення / ризик	Рекомендації аудитора
Перевірка первинних документів	Договір купівлі-продажу з ТОВ	Не зазначено строк оплати	Додати пункт щодо терміну платежу
Контроль облікових записів	Реалізація насіння соняшнику (накладна №315)	Невірно відображено ПДВ (14%)	Скоригувати запис: Дт 701 – Кт 641, сума 7 280 грн
Аналітична перевірка	Оборотна відомість за рахунком 36	Прострочена заборгованість понад 30 днів	Вжити заходів претензійно-позовної роботи
Узагальнення	Фінансова звітність (ф. 1-м, ф. 2-м)	Розбіжності незначні, суттєвого впливу не мають	Визнати достовірною

Впровадження «Аркуша аудиту розрахунків з покупцями і замовниками» на підприємстві дозволяє впорядкувати процес контролю, зменшити ризик пропуску суттєвих порушень і підвищити обґрунтованість аудиторського висновку. Такий інструмент забезпечує цілісність перевірки, покращує взаємодію між аудитором і бухгалтерією та сприяє зміцненню системи внутрішнього контролю підприємства. Застосування «Аркуша аудиту» сприяє підвищенню якості аудиторських перевірок, дозволяє виявляти приховані ризики дебіторської заборгованості та слугує методичним інструментом для вдосконалення системи внутрішнього контролю підприємства.

3.3. Узагальнення результатів аудиторського дослідження

За підсумками аудиту розрахунків з покупцями та замовниками аудитор формує два основні підсумкові документи - аудиторський звіт і аудиторський висновок (звіт незалежного аудитора).

Аудиторський звіт має розширений характер і містить повну інформацію про проведені процедури, встановлені порушення, неточності та рекомендації щодо їх усунення. Його структура визначається умовами договору між аудитором і замовником, а призначення - виключно для внутрішнього використання керівництвом підприємства. У цьому документі узагальнюються всі результати перевірки, зокрема виявлені недоліки в організації обліку розрахунків, помилки у відображенні операцій з покупцями, неточності у кореспонденції рахунків та інші відхилення, що можуть вплинути на достовірність фінансової звітності.

Аудиторський висновок (звіт незалежного аудитора), на відміну від аудиторського звіту, має публічний характер і може бути наданий ширшому колу користувачів - власникам, інвесторам, кредиторам, податковим органам тощо. У ньому стисло викладаються результати перевірки, оцінюється достовірність фінансової звітності та формується професійна думка аудитора про її відповідність чинним стандартам бухгалтерського обліку.

Варто зазначити, що аудиторський звіт не відображає всі потенційні недоліки, оскільки охоплює лише ті порушення, які були виявлені під час конкретної перевірки. Це обумовлено вибіркоvim характером аудиту та обмеженням обсягу дослідження.

Форми звітів і висновків розробляються аудиторською фірмою самостійно, відповідно до міжнародних стандартів аудиту та внутрішніх регламентів. Головними вимогами до цих документів є чіткість структури, однорідність підходів, аргументованість висновків і належне оформлення результатів перевірки. Усі методичні положення затверджуються керівництвом

аудиторської організації і є обов'язковими для дотримання її співробітниками під час роботи з клієнтами, зокрема при перевірці підприємства.

В аудиторському звіті обов'язково повинна міститися повна інформація, що підтверджує достовірність і обґрунтованість результатів перевірки. Такий документ має чітку структуру і формується відповідно до встановлених професійних стандартів та умов договору між аудитором і замовником.

Насамперед у звіті зазначаються ідентифікаційні реквізити сторін аудиту:

- дані про аудиторську фірму (повне найменування, юридична адреса, код ЄДРПОУ, номер і дата видачі сертифіката або ліцензії на право здійснення аудиторської діяльності);

- відомості про суб'єкта господарювання, що перевіряється - у даному випадку підприємство (назва, місцезнаходження, код ЄДРПОУ, період перевірки, перелік осіб, відповідальних за складання фінансової звітності).

Далі у звіті викладаються основні результати перевірки, зокрема:

- виявлені порушення у веденні бухгалтерського обліку та складанні фінансової звітності, які можуть мати суттєвий вплив на достовірність фінансових показників;

- оцінка організації облікового процесу, стану внутрішнього контролю та відповідності методики обліку чинному законодавству;

- аналітичні висновки щодо правильності формування доходів, витрат і фінансових результатів;

- рекомендації аудитора щодо усунення виявлених недоліків і підвищення рівня облікової дисципліни.

Крім основної частини, аудиторський звіт повинен також містити додаткові аналітичні елементи, які підвищують інформативність та практичну цінність документа, а саме:

- опис специфіки проведення аудиту відповідно до умов договору із замовником;

- характеристику структури бухгалтерської служби підприємства та

особливостей її функціонування;

- перелік об'єктів обліку, що підлягали перевірці, із зазначенням використаних методів аудиту;
- пояснення застосованої методики вибіркової перевірки, із визначенням обсягу суцільного та вибіркового контролю;
- розгорнутий перелік виявлених порушень, зауважень і рекомендацій щодо їх усунення;
- зіставлення кількісних показників фінансової та податкової звітності з результатами аудиторських розрахунків;
- за наявності філій чи підрозділів - оцінку впливу результатів їх перевірки на консолідовані показники підприємства;
- у разі повторного аудиту - аналіз того, як були враховані попередні рекомендації та чи усунено раніше виявлені недоліки.

Усі записи в аудиторському звіті повинні бути чіткими, аргументованими та лаконічними, з посиланням на відповідні нормативно-правові акти або стандарти, що підтверджують правомірність висновків. Такий підхід забезпечує не лише достовірність аудиторських результатів, а й підвищує довіру до них з боку користувачів фінансової інформації.

Аудиторський звіт має конфіденційний характер і передається виключно керівництву підприємства - у даному випадку підприємство - для використання у внутрішньому управлінні, ухваленні рішень і вдосконаленні облікових процедур. Його зміст не підлягає розголошенню, оскільки містить професійну оцінку аудитора та аналітичну інформацію про стан обліку і фінансової звітності.

Основним підсумковим документом, що формується на основі результатів аудиту, є Звіт незалежного аудитора. Він має офіційний статус і призначений для зовнішніх користувачів - власників, інвесторів, контролюючих органів, фінансових установ. Відповідно до міжнародних стандартів аудиту, звіт незалежного аудитора - це документ, підготовлений згідно з професійними

стандартами, який підтверджує достовірність фінансової звітності та її відповідність застосованій концептуальній основі.

Під концептуальною основою розуміють систему нормативних актів, що регулюють бухгалтерський облік і звітність в Україні, зокрема Закон України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність», Податковий кодекс України, національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку, внутрішні регламенти підприємства тощо.

Вимоги до структури, форми та змісту Звіту незалежного аудитора визначено Міжнародними стандартами аудиту (МСА 700–705). Відповідно до них, аудиторська думка може мати чотири види:

- безумовно-позитивна - підтверджує, що фінансова звітність у всіх суттєвих аспектах відповідає обраній основі фінансової звітності;
- умовно-позитивна - зазначає окремі обмеження або незначні відхилення, які не мають істотного впливу на звітність;
- негативна - надається у випадку, коли звітність суттєво викривлена та не відповідає вимогам стандартів;
- відмова від висловлення думки - використовується тоді, коли аудитор не може отримати достатні й доречні докази для формування обґрунтованого висновку.

Якщо у процесі перевірки виявлено обмеження обсягу аудиту, незгоду аудитора з обліковою політикою підприємства, або недостатність розкриття фінансової інформації, безумовно-позитивна думка не може бути сформульована. У разі суттєвих обмежень, що не дають змоги отримати належні докази, складається відмова від висловлення думки.

Відповідно до МСА 705 «Модифікації думки у звіті незалежного аудитора», якщо аудиторська думка відрізняється від безумовно-позитивної, у звіті обов'язково зазначаються причини модифікації, їх опис та, за можливості, кількісна оцінка впливу на фінансову звітність. Такі положення оформлюються в окремому пояснювальному параграфі, який передує формулюванню думки

або відмові від неї, з посиланням на відповідні примітки до звітності.

У додатку до МСА 700 наведено ілюстративні приклади різних варіантів аудиторських звітів - від стандартних до модифікованих, залежно від характеру завдання і застосованої основи фінансової звітності.

Отже, аудиторська перевірка є не лише інструментом контролю, а й засобом підвищення ефективності управління підприємством. Для підприємства проведення аудиту забезпечує подвійний ефект: по-перше, дозволяє уникнути фінансових ризиків і штрафних санкцій завдяки своєчасному виявленню помилок; по-друге, надає практичні рекомендації щодо вдосконалення облікової політики, підвищення достовірності звітності та забезпечення прозорості господарських операцій.

Завершується процес аудиторської перевірки етапом узагальнення результатів і підготовкою аудиторського звіту та висновку, які є основою для подальшого управлінського аналізу та фінансового планування діяльності підприємства.

ВИСНОВКИ

Результати проведеного дослідження дали змогу сформулювати низку узагальнень і практичних висновків.

Встановлено, що дебіторська заборгованість є одним із ключових елементів фінансових ресурсів підприємства, який безпосередньо впливає на його ліквідність, платоспроможність та оборотність капіталу. Її стан і структура виступають своєрідним індикатором фінансової дисципліни контрагентів, рівня ефективності політики розрахунків і якості управління грошовими потоками.

Доведено, що чинна нормативна база, зокрема національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку, визначає порядок визнання, оцінки та відображення дебіторської заборгованості, однак потребує більшої гнучкості для адаптації до сучасних умов господарювання та систем управління кредитними ризиками.

Порівняльний аналіз положень НП(С)БО та МСФЗ підтвердив доцільність поступового впровадження у вітчизняну практику моделі очікуваних кредитних збитків (ECL), яка використовується у міжнародному обліку для прогнозування можливих втрат і підвищення достовірності фінансової інформації. Застосування цього підходу дозволить забезпечити прогностичну оцінку якості дебіторської заборгованості, посилити контроль за кредитними ризиками та підвищити аналітичну інформативність звітності.

Організаційно-економічна характеристика підприємства свідчить про стабільність господарської діяльності, ефективність управлінських рішень і раціональну побудову системи бухгалтерського обліку. Чіткий розподіл обов'язків у межах лінійної структури управління та належна організація роботи бухгалтерської служби забезпечують оперативність облікових процедур, достовірність фінансових даних і своєчасне відображення розрахунків з покупцями та замовниками.

Результати аналізу свідчать, що рівень ліквідності та платоспроможності

підприємства у 2022–2024 рр. відповідає нормативним критеріям і демонструє позитивну динаміку розвитку. Коефіцієнти абсолютної, загальної та критичної ліквідності перевищують мінімально допустимі значення, що підтверджує здатність підприємства своєчасно виконувати фінансові зобов'язання. Зростання загального коефіцієнта покриття та стабільність проміжного показника свідчать про зміцнення фінансової стійкості, достатній рівень платоспроможності й створення передумов для стійкого розвитку господарства.

Водночас рентабельність сукупного капіталу у досліджуваний період суттєво зросла, що відображає підвищення ефективності використання ресурсів і результативності виробничо-господарської діяльності. Ключовим чинником цього стало зростання рентабельності реалізації продукції в поєднанні з покращенням оборотності капіталу, що забезпечило підвищення прибутковості та посилення інвестиційної привабливості підприємства.

Облікова політика підприємства щодо розрахунків із покупцями та управління дебіторською заборгованістю виступає важливим елементом системи фінансової стабільності. Вона забезпечує чітке регламентування процесів визнання, оцінки, класифікації, резервування та списання заборгованості відповідно до чинних стандартів бухгалтерського обліку. Значна увага приділяється внутрішньому контролю, періодичній інвентаризації розрахунків і проведенню аналітичного моніторингу, що дозволяє своєчасно ідентифікувати проблемних боржників, оцінювати ризики неповернення коштів і підтримувати прозорість фінансових потоків.

На підприємстві розрахунки з покупцями та замовниками здійснюються відповідно до вимог чинного законодавства з використанням повного пакета первинних документів: договорів купівлі-продажу, рахунків-фактур, видаткових і товарно-транспортних накладних, актів виконаних робіт, податкових накладних, банківських виписок та інших підтвердних форм. Усі документи оформлюються належним чином, містять обов'язкові реквізити, підписи відповідальних осіб і слугують підставою для відображення

господарських операцій у бухгалтерському обліку. Такий підхід забезпечує юридичну обґрунтованість і достовірність даних, мінімізує ризики виникнення спірних ситуацій з контрагентами та підвищує рівень внутрішнього контролю.

Синтетичний і аналітичний облік розрахунків на підприємстві ведеться із застосуванням рахунків 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками» і 37 «Розрахунки з різними дебіторами», що забезпечує деталізацію інформації за кожним контрагентом і контроль за своєчасністю виконання зобов'язань. Така організація обліку сприяє ефективному управлінню дебіторською заборгованістю, дозволяє відстежувати терміни її погашення, оцінювати фінансові ризики та зберігати ліквідність підприємства.

Інформація про стан розрахунків із покупцями та замовниками узагальнюється у фінансовій звітності, зокрема у Балансі (форма № м1) та Звіті про фінансові результати (форма № м2). Узгодженість даних бухгалтерського обліку з показниками звітних форм гарантує об'єктивність і прозорість фінансової інформації, що підвищує довіру користувачів звітності — власників, партнерів, інвесторів і контролюючих органів.

Таким чином, системний підхід до організації обліку розрахунків з покупцями та замовниками на підприємстві забезпечує не лише належне документальне підтвердження операцій, але й створює інформаційну основу для управлінських рішень, аналізу фінансового стану та формування стійкої репутації підприємства на ринку.

Апробація розробленої методики аудиту була здійснена на умовних прикладах, що моделюють реальні господарські ситуації. У процесі перевірки досліджувалися первинні документи, які підтверджують фактичне здійснення розрахунків з покупцями та замовниками, відображення операцій на рахунках бухгалтерського обліку, а також дотримання вимог податкового законодавства під час формування податкових зобов'язань. За результатами апробації виявлено окремі порушення, пов'язані з неправильним відображенням сум податку на додану вартість, що свідчить про необхідність посилення

внутрішнього контролю й вдосконалення облікових процедур.

У результаті проведених досліджень сформовано практичні пропозиції, спрямовані на вдосконалення методики аудиту розрахунків із покупцями та замовниками та підвищення ефективності внутрішнього контролю на підприємстві:

- розроблено та рекомендовано до впровадження внутрішній робочий документ «Аркуш аудиту розрахунків з покупцями і замовниками», який забезпечує систематизацію контрольних процедур за етапами перевірки - від оцінки правильності первинних документів до зіставлення даних бухгалтерського обліку, фінансової звітності та аналітичних регістрів. Застосування цього документа підвищує достовірність аудиторських висновків, сприяє виявленню прихованих ризиків дебіторської заборгованості та забезпечує оперативне реагування на виявлені відхилення;

- запропоновано впровадити «Реєстр податкового моніторингу договорів з покупцями та замовниками», який дозволяє здійснювати оцінку контрагентів за критеріями своєчасності розрахунків, обсягів операцій, наявності податкового боргу, судових спорів і статусу платника ПДВ. Використання цього інструмента забезпечує превентивний контроль, зменшує податкові ризики підприємства та підвищує прозорість договірних відносин.

Реалізація зазначених пропозицій сприятиме посиленню внутрішнього аудиту та контролю, підвищенню якості облікової інформації і створенню надійної бази для прийняття управлінських рішень, що в комплексі забезпечує фінансову стійкість і стабільність діяльності господарства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Melikhova T., Ptitsyna L., Hrynova V. Udoshkonalennia dokumentuvannia oblikovykh protsesiv u systemi upravlinnia pidpriemstvom. *Acta Academiae Beregsasiensis. Economics*. 2024. № 7. P. 192–202.
2. Берец М. М., Головачко В. М. Облік та відображення в обліку розбіжностей, виявлених при інвентаризації. *Сучасні тенденції розвитку науки й освіти в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів: зб. тез доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції* (15 травня 2025 р., м. Мукачево). Мукачево: Вид-во МДУ, 2025. С. 260–263.
3. Бержанір І. А. Особливості організації та напрями удосконалення обліку дебіторської заборгованості. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2022. Вип. 18(2). С. 15–23.
4. Бержанір, І. А. Нормативно-правове регулювання обліку дебіторської заборгованості підприємства // *Актуальні дослідження суспільних наук: матеріали XI Всеукраїнської наукової конференції* (м. Умань, 28 березня 2025 р.). Умань: Візаві, 2025. С. 242–245. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/123456789/18187/1/Norm_prav_reh_obl_deb_zaborh.pdf (дата звернення 08.10.2025).
5. Бондаренко Н. М., Кравченко В. П. Основні аспекти аудиту дебіторської заборгованості. *Інноваційна наука: пошук відповідей на виклики сучасності: матеріали I Міжнародної наукової конференції* (м. Одеса, 22 грудня 2023 р.). Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп», 2023. С. 56–58. DOI: <https://doi.org/10.36074/mcnd-22.12.2023>.
6. Буднік Т. В., Гнатенко Є. П. Проблеми та шляхи удосконалення дебіторської заборгованості як об'єкта обліку й аналізу. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 9. С. 740 – 743. URL: <http://global-national.in.ua/archive/9-2016/152.pdf> (дата звернення 08.10.2025).
7. Вакульчик Д. В., Погорєлова Т. П. Законодавчо-нормативні аспекти

бухгалтерського обліку розрахунків з покупцями та замовниками. *Облік, аудит, оподаткування та звітність у системі забезпечення економічної стійкості підприємств*: тези доп. V Всеукр. наук.- практ. Інтернет-конф. (Дніпро, 13-14 трав. 2021 р.) / ДДАЕУ. Дніпро : ННІЕ, 2021. С. 8-10.

8. Височан О., Височан О., Коркішко В. Інвентаризація запасів в умовах війни. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*. 2024. № 20. С. 182–189. DOI: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2024.20.21>.

9. Волковицька О.М., Болтач С.Ю. Міжнародні нормативи та зарубіжний досвід в організації облікового процесу розрахунків з покупцями та замовниками. *Економіка та держава*. 2019 №1. С. 72-75.

10. Галкін В. В., Мещеряков А. А. Економічна сутність зобов'язань та розрахунків підприємства. *Modern Economics*. 2024. № 47. С. 20–26. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V47\(2024\)-03](https://doi.org/10.31521/modecon.V47(2024)-03).

11. Ганусич В. О., Гурська І. В. Облік дебіторської заборгованості: управлінський та організаційний аспекти. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»*. Вип. 1 (47). С. 441-445. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/10859/1/ОБЛІК%20ДЕБІТОРСЬКОЇ%20ЗАБОРГОВАНОСТІ%20УПРАВЛІНСЬКИЙ%20ТА%20ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ%20АСПЕКТИ> (дата звернення 08.10.2025).

12. Гаркуша, Г. І., Чернецька, О. В. Організаційні аспекти обліку дебіторської заборгованості на підприємстві // *Обліково-фінансове, інформаційне та мовно-комунікаційне забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки: проблеми, пріоритети, перспективи: збірник тез II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції* (Дніпро, 30–31 жовтня 2024 р.). Дніпро: ДДАЕУ, 2024. С. 45–46.

13. Гладій, І. О. Організація обліку дебіторської заборгованості в системі прийняття рішень // *Соціально-політичні, економічні та гуманітарні виміри європейської інтеграції України: збірник наукових праць XIII Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Вінниця–Луцьк, 14–16

травня 2025 р.). Вінниця, 2025. Ч. 1. С. 218–225. URL: <http://www.vtei.com.ua/doc/2025/konf/zb14-16251.pdf#page=218> (дата звернення 08.10.2025).

14. Гладюк Н. В., Рябенко Л. М. Особливості обліку і аналізу розрахунків з покупцями і замовниками. *Теорія і практика облікового, аналітичного та правового забезпечення управління підприємствами аграрного сектору в умовах сучасних викликів*: збірник тез доповідей II Всеукраїнської студентської науково-практичної інтернет-конференції (15 квітня 2021 р.). К.: НУБіП України, 2021. 290 с. 148-151.

15. Гнатюк, Т. М., Шкроміда, В. В., Шкроміда, Н. Я. Торговий кредит: окремі питання обліку та аналізу дебіторської заборгованості // *Журнал Прикарпатського університету імені Василя Стефаника*. 2024. Т. 11, № 2. С. 79–90. URL: <https://lib-repo.pnu.edu.ua/handle/123456789/20194> (дата звернення 08.10.2025)

16. Гордієнко Н. І., Харламова О. В., Мізік Ю. І., Конопліна О. О. Аудит: методика і організація : навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2017. 319 с.

17. Давидюк Т. В. Визнання та оцінка поточної дебіторської заборгованості: напрями удосконалення. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2012. № 1 (22). С. 102 – 108.

18. Демченко, Т. Оцінка впливу дебіторської заборгованості на вартість підприємства // *Sustainable Socio-Economic Development Journal*. 2023. № 1(1–2). С. 52–58. DOI: [https://doi.org/10.31499/2786-7838.ssedj.2023.1\(1-2\).52-58](https://doi.org/10.31499/2786-7838.ssedj.2023.1(1-2).52-58) (дата звернення 08.10.2025)

19. Єршова, Н., Єрмолаєва, М., Тютюнник, С. Використання коштів підприємства в національній та іноземній валюті: облік та звітність // *Вісник Полтавського державного аграрного університету. Серія «Економіка, управління та фінанси»*. 2024. № 1.

20. Задерака, Н. М., Громік, Д. А. Особливості аналізу дебіторської

заборгованості підприємства // *XXII International scientific and practical conference «Modern Scientific Research: Theoretical and Practical Aspects»* (Oslo, Norway, May 8–10, 2024). Oslo: International Scientific Unity, 2024. С. 18–19. URL: <https://isu-conference.com/...#page=19> (дата звернення 08.10.2025)

21. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій: Наказ Міністерства фінансів України № 291 від 30 листопада 1999 р. / *Верховна Рада України*. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 08.10.2025).

22. Канцедаль Н. А., Пономаренко О. Г. Наукове обґрунтування складових облікової політики щодо дебіторської заборгованості. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2018. № 1. С. 87-94. URL: <http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/handle/123456789/484> (дата звернення 08.10.2025).

23. Канцедаль, Н. А., Яловега, Л. В., Сіренко, О. В., Ляшик, О. Ю., Шостак, Я. І. Адаптивні стратегії аналізу дебіторської заборгованості в умовах кризи // *Актуальні питання економічних наук*. 2025. № 9. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15030724> (дата звернення 08.10.2025).

24. Кизим Е., Лега О., Ліпський Р. Вплив структури дебіторської заборгованості за покупцями на фінансову стійкість підприємства. *Бухгалтерський облік, контроль та аналіз в умовах інституційних змін: зб. наук. праць VIII Всеукр. наук.-практ. конф.* (30 жовтня 2025 р., м. Полтава). Полтава: ПДАУ, 2025.

25. Кизим, Е., Цимбал, А. Розрахункові операції як об'єкт внутрішнього контролю та аудиту // *Сучасний стан і перспективи вдосконалення практичної підготовки здобувачів вищої освіти факультету обліку та фінансів* : збірник доповідей науково-практичних конференцій здобувачів вищої освіти за результатами проходження виробничих та технологічних практик. Полтава : ПДАУ, 2025. Вип. 18. С. 35-38.

26. Кібиш О. Аудит розрахунків з постачальниками, покупцями та

замовниками як інструмент оцінки фінансового стану підприємства. *Сталий розвиток економіки*. 2025. № 1(52). С. 425–430. DOI: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2025-52-60>.

27. Ковач, О. І., Рижикова, Н. І. Методичні підходи до аналізу дебіторської заборгованості // *XLIV International scientific and practical conference «The Impact of Scientific Research on the Development of the Modern World»* (Dubrovnik, Croatia, October 23–25, 2024). International Scientific Unity, 2024. С. 73–75. URL: <https://dspace.ksaeu.kherson.ua/...#page=74>. (дата звернення 08.10.2025).

28. Костирко Р. Комплексна оцінка ризику в аудиті фінансової звітності: методичні аспекти та забезпечення якості. *Економіка та суспільство*. 2025. № 76. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-76-47>.

29. Куць Т. В., Вакуленко В. М. Засади формування облікової політики щодо дебіторської заборгованості. *Молодий вчений*. 2019. № 2 (66). С. 633–637. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2019/2/133.pdf> (дата звернення 08.10.2025).

30. Лега О. В., Сіренко І. О. Аудит договірної політики підприємства: інструмент управління ризиками та забезпечення комплаєнсу. *Економічний простір*. 2025. № 201. С. 343–349. URL: <https://economic-prostir.com.ua/wp-content/uploads/2025/06/201-343-349-lega.pdf>.

31. Лега О., Канцедаль Н., Пешков А. Інвентаризація як інструмент забезпечення фінансової стійкості підприємства. *Підприємництво та інновації*. 2025. № 34. С. 37–44. DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-3583/34.5>.

32. Лега О. В., Прийдак Т. Б., Яловега Л. В., Черноусов О. І., Шеїн Є. С. Собівартість, ціна і стійкість бізнесу: новий підхід до оцінки ризиків з урахуванням ESG-факторів. *Актуальні проблеми сталого розвитку*. 2025. Т. 2. № 2. С. 95–104. DOI: [https://doi.org/10.60022/2\(2\)-10S](https://doi.org/10.60022/2(2)-10S)

33. Лега О.В., Прийдак Т.Б., Яловега Л.В., Єрмолаєва М.В., Сіренко О.В. (2025). Облікова політика та податкові ризики: сучасні рішення для

бізнесу. Актуальні питання економічних наук, № 9.
DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15031740>.

34. Люсак П. І. Система внутрішнього контролю розрахунків із дебіторами. *Сучасні напрями розвитку економіки, підприємництва, технологій та їх правового забезпечення: матеріали наук. конф. студентів* / [відп. за вип. проф. Семак Б. Б.]. Львів: Вид-во Львівського торговельно-економічного університету, 2025. С. 166–167.

35. Макаренко А. П., Кучкіна Д. Д. Удосконалення аудиту розрахунків з покупцями та замовниками на підприємстві. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 2. С. 29-35. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/2_2020/7.pdf (дата звернення 08.10.2025).

36. Макаренко А. П., Меліхова Т. О., Мусійченко О. Г. *Організація і методика аудиту*: навч. посіб. Запоріжжя: ЗНУ, 2024. 280 с.

37. Макарук, Я., Сисоєва, І. Контроль дебіторської заборгованості підприємства // *Матеріали конференцій МНЛ* (м. Київ, 18 жовтня 2024 р.). 2024. С. 74–76. URL: <https://archive.liga.science/index.php/conference-proceedings/article/view/1237>. (дата звернення 08.10.2025).

38. Меліхова Т. О. Методичні засади проведення внутрішнього контролю розрахунків з покупцями та замовниками для підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності підприємства. *Агросвіт*. 2019. № 9. С. 17–24. DOI: [10.32702/2306-6792.2019.9.17](https://doi.org/10.32702/2306-6792.2019.9.17).

39. Меліхова Т. О., Шарко Д. М. Удосконалення обліку і аудиту розрахунків з покупцями на підприємстві. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 21-22. С. 30–36. DOI: [10.32702/2306-6814.2020.21-22.30](https://doi.org/10.32702/2306-6814.2020.21-22.30)

40. Міжнародні стандарти контролю якості (управління якістю), аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг. URL: https://mof.gov.ua/uk/international_quality_control_standards_quality_management_audit_review_other_assurance_and_related_services-779 (дата звернення 08.10.2025).

41. Міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ, МСФЗ для МСП, включаючи МСБО та тлумачення КТМФЗ, ПКТ) : Список, Стандарт, Міжнародний документ від 01.01.2012 / IASB. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_010#Text.

42. Мюллер В., Кузнєцова А. Я., Христофорова О., Карпачова О. В., Сулима М. О. Бухгалтерський облік та аудит відповідно до міжнародних стандартів як інструмент менеджменту. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2021. № 4(35). С. 60–68. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v4i35.221787>.

43. Національне Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: Наказ Міністерства фінансів України № 73 від 07 лютого 2013 р. / *Верховна Рада України*. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 08.10.2025).

44. Олендій О., Назарова К., Нежива М., Мисюк В., Міщенко В., Русин-Гриник Р. Податковий аудит для забезпечення процвітання бізнесу: тенденції та перспективи. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2023. № 4(51). С. 80–90. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.4.51.2023.4069>.

45. Перерва П. Г., Лега О. В., Сіренко І. О. Інтеграція інструментів податкового ризик-менеджменту в договірну політику підприємств. *Вісник ПДАУ (Економіка, управління та фінанси)*. 2025. Вип. 3. С. 33–42. DOI: <https://doi.org/10.32782/pdau.eco.2025.3.5>. URL: <https://journals.pdau.poltava.ua/index.php/econom/article/view/70/60> (дата звернення: 01.10.2025).

46. Плаксієнко В. Я., Яловега Л. В., Прийдак Т. Б., Лега О. В. Продукція сільськогосподарського виробництва: особливості документування та облікового відображення. *Ефективна економіка*. 2019. № 12. DOI: 10.32702/2307-2105-2019.12.15

47. Податковий Кодекс України № 2755-VI від 02 грудня 2010 р. / *Верховна Рада України*. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua> (дата звернення

08.10.2025).

48. Подмешальська, Ю. В., Богма, Н. О. Удосконалення обліку розрахунків з покупцями та замовниками // *Сучасні виклики та напрями вдосконалення в економічній та технічній наукових сферах: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Запоріжжя, 5–6 грудня 2023 р.). Запоріжжя: ЗНУ, 2023. С. 220–222. URL: <https://dspace.znu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/12345/19174/0057006.pdf?sequence=1&isAllowed=y#page=220> (дата звернення 08.10.2025).

49. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість»: Наказ Міністерства фінансів України № 237 від 08 жовтня 1999 р. / *Верховна Рада України*. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 08.10.2025).

50. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 «Фінансові інструменти»: Наказ Міністерства фінансів України № 559 від 30 листопада 2001 р. / *Верховна Рада України*. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 08.10.2025).

51. Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань: Наказ Міністерства фінансів України № 879 від 02 вересня 2014 р. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1365-14> (дата звернення 08.10.2025).

52. Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність: Закон України № 2258-VIII від 21 грудня 2017 р. / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19> (дата звернення 08.10.2025).

53. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України № 996-ВР від 16 липня 1999 р. / *Верховна Рада України*. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 08.10.2025).

54. Про обіг векселів в Україні: Закон України від 05.04.2001 р. № 2374-III. / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2374-14#Text> (дата звернення 08.10.2025).

55. Прокопець, О. П. Облік дебіторської заборгованості підприємств в умовах економічного відновлення України. *Інноваційні проєкти для економічного відродження та конкурентного розвитку України: зб. доп. 91-ї щорічної студентської наукової конференції (Київ, 15 квітня – 19 травня 2024 р.)*. Київ: КНЕУ, 2024. С. 42–44. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/87c0f42f-4fbf-408f-bb6d-54cd4f64a32f/content#page=42>. (дата звернення 08.10.2025).

56. Пушкарь, І. В., Проскуріна, Н. М., Закачуріна, А. О. Аналіз стану дебіторської та кредиторської заборгованості як основа фінансового аналізу розрахункових операцій з контрагентами // *The 21st International scientific and practical conference “Innovative solutions in public communications and international relations”* (Sofia, Bulgaria, May 28–31, 2024). International Science Group, 2024. С. 73–74. URL: <https://isg-konf.com/...#page=73>. (дата звернення 08.10.2025).

57. Рудницький В., Свірко С., Гордієнко Л., Поплюйко А., Паршаков В. Концептуалізація стратегічного аудиту діяльності економічних суб'єктів. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2021. № 4(39). С. 167–174. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v4i39.241305>.

58. Рябчук, О., Костенко, А. Значення аудиту дебіторської заборгованості підприємства // *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2025. № 37(65). С. 70–74. DOI: [https://doi.org/10.25264/2311-5149-2025-37\(65\)-70-74](https://doi.org/10.25264/2311-5149-2025-37(65)-70-74).

59. Семенова, К. Д. Аналітичне забезпечення управління дебіторською заборгованістю підприємства // *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2024. № 5–6 (318–319). С. 26–32. DOI: <https://doi.org/10.32680/2409-9260-2024-5-6-318-319-26-32>.

60. Сlepченко В., Скрипник М. Методика обліку розрахунків підприємства з покупцями та замовниками. *Економіка та суспільство*. 2021. № 29. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-29-4>

61. Сорока, А. Д. Вплив галузевої специфіки на склад та облік дебіторської заборгованості за товари (роботи, послуги). *Сталий розвиток: виклики та загрози в умовах сучасних реалій: матеріали III Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (Полтава, 5 червня 2025 р.)*. Полтава: Національний університет імені Юрія Кондратюка, 2025. С. 213–215.

62. Степаненко, О. Економічна природа дебіторської та кредиторської заборгованостей, їх місце в бізнес-процесах підприємства // *Сталий розвиток економіки*. 2025. № 1(52). С. 224–232. DOI: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2025-52-31>.

63. Тимченко, В. В., Омеляненко, Ю. А., & Мілька, А. І. Методичні та організаційні аспекти обліку дебіторської заборгованості. *Стратегічні пріоритети розвитку бухгалтерського обліку, аудиту та оподаткування в умовах глобалізації: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (Суми, 16 листопада 2023 р.)*. Суми: СНАУ, 2023. С. 382–385.

64. Тютюнник Ю. М., Дорогань-Писаренко Л. О., Тютюнник С. В. Фінансовий аналіз : навч. посібник. Полтава : ПДАА, 2016. 432 с.

65. Цивільний Кодекс України : за станом на 16 грудня 2003 р. / Верховна Рада України. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 08.10.2025).

66. Чепець, О., Юрченко, С., Волчанська, Л. Теоретико-методологічні основи визначення дебіторської заборгованості та її класифікація // *Економіка та суспільство*. 2024. № 61. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-160>.

67. Шара, Є. Обліковий аспект безнадійної дебіторської заборгованості // *Збірник наукових праць «ЛЮГОΣ»* (Бостон, США). 2025. 14 лютого. С. 25–30. DOI: <https://doi.org/10.36074/logos-14.02.2025.004> (дата звернення: 06.10.2025).

68. Шигун, М. М., Мухомор, Г. В. Особливості облікового забезпечення стратегічного управління дебіторською заборгованістю // *Вісник ЛТЕУ. Економічні науки*. 2025. № 82. С. 18–27. DOI:

<https://doi.org/10.32782/2522-1205-2025-82-18>.

69. Шигун, М., Мухомор, Г. Економічна природа дебіторської заборгованості як активу // *Економіка та суспільство*. 2025. № 72. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-72-110>.

70. Шигун, М., Мухомор, Г. Новий підхід до аналізу оборотності дебіторської заборгованості // *Сталий розвиток економіки*. 2025. № 2(53). С. 310–317. DOI: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2025-53-42>.

71. Яцев Д., Паянок Т., Корнійчук В. Обліково-аналітичне забезпечення розрахунків з покупцями та замовниками. *Управління змінами та інновації*. 2024. № 12. С. 84–89. DOI: <https://doi.org/10.32782/CMI/2024-12-13>.

ДОДАТКИ